m_educ_2026_003

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та соціальної роботи

Соціальна політика країн Європейського Союзу щодо підтримки та інтеграції українських біженців

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 2 курсу, 214м.з. групи
Жук Тетяна Андріївна

***Керівник**:*
доктор педагогічних наук,
професор **Тимчук Л.І.**

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №____від _____ 2025 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Тимчук Л.І.

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Жук Т.А. Соціальна політика країн Європейського Союзу щодо підтримки та інтеграції українських біженців. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2025.

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексний аналіз соціальної політики країн Європейського Союзу щодо підтримки та інтеграції українських біженців у контексті дії Директиви 2001/55/ЄС про тимчасовий захист. Розкрито міжнародно-правові засади захисту біженців, діяльність ключових міжнародних організацій та європейські механізми соціального захисту, що визначають рамки надання допомоги переміщеним особам. На основі структурування теоретичних підходів та правових моделей охарактеризовано базові принципи інтеграції мігрантів, що використовуються у практиці Ради Європи та ЄС.

У другому розділі проаналізовано особливості реалізації соціальної політики у п’яти країнах Європейського Союзу – Німеччині, Польщі, Іспанії, Ірландії та Нідерландах. Визначено механізми доступу українських біженців до житла, соціальних виплат, медицини, ринку праці, освіти та інтеграційних програм, виявлено спільні риси та відмінності національних моделей. Окрему увагу приділено ключовим викликам, що впливають на ефективність підтримки: житловій кризі, навантаженню на соціальні системи, мовним та культурним бар’єрам, ризикам маргіналізації вразливих груп.

Узагальнення результатів засвідчило, що соціальна політика країн ЄС щодо українських біженців є багатовимірною та здатною забезпечити як базові потреби, так і умови для соціальної інтеграції. Разом із тим її ефективність залежить від збалансованості національних підходів, якості управління міграційними потоками та професійної діяльності фахівців соціальної роботи. Результати дослідження можуть бути використані у формуванні рекомендацій для органів влади, соціальних служб і громадських організацій, а також у професійній підготовці фахівців соціальної роботи.

Ключові слова: українські біженці; соціальна політика ЄС; тимчасовий захист; інтеграція; соціальна робота; Німеччина; Польща; Іспанія; Ірландія; Нідерланди; соціальні послуги; міграційна криза.

ABSTRACT

Zhuk T.A. Social Policy of the European Union Member States Regarding the Support and Integration of Ukrainian Refugees. Master’s Thesis for the Second (Master’s) Level of Higher Education in Specialty 231 Social Work. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The Master's thesis provides a comprehensive analysis of the social policies of the European Union member states regarding the support and integration of Ukrainian refugees within the framework of the EU Temporary Protection Directive 2001/55/EC. The study outlines the international and European legal foundations of refugee protection, examines the role of major international organizations, and systematizes the mechanisms of social

support that define the institutional environment for assisting displaced persons. Special attention is given to contemporary concepts of migrant integration applied in the practices of the Council of Europe and the EU.

The second part of the research focuses on the practical implementation of social policies in five EU countries–Germany, Poland, Spain, Ireland, and the Netherlands. The analysis reveals the mechanisms through which Ukrainian refugees access housing, social benefits, healthcare, the labour market, education, and integration programmes. The study identifies both shared elements and distinctive features of national approaches, as well as the key challenges affecting the effectiveness of support, including the housing crisis, the pressure on social protection systems, linguistic and cultural barriers, and the risks of marginalisation of vulnerable groups.

The findings demonstrate that the social policy of EU member states towards Ukrainian refugees is multidimensional and capable of ensuring both basic needs and conditions for further integration. At the same time, its effectiveness depends on the coherence of national strategies, the quality of migration governance, and the professional capacity of social workers. The results may be used to develop policy recommendations for public authorities, social service agencies, and civil society organisations, as well as in the professional training of social work specialists.

Keywords: Ukrainian refugees; EU social policy; Temporary Protection; integration; social work; Germany; Poland; Spain; Ireland; the Netherlands; social services; migration crisis.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Т.А. Жук

ЗМІСТ

ВСТУП …… 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ У МІЖНАРОДНОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ …… 8
1.1. Міграція та статус біженця в міжнародно-правовому вимірі …… 8
1.2. Міжнародні організації у сфері соціального захисту та інтеграції біженців …….. 12
1.3. Європейські правові механізми захисту біженців…… 16
1.4. Концепції та стандарти інтеграції мігрантів у механізмах Ради Європи та ЄС…….. 21
1.4.1. Стандарти соціального захисту та інтеграції біженців у механізмі Ради Європи…… 21
1.4.2. Стандарти соціального захисту та інтеграції біженців у ЄС та країнах-членах…… 27
Висновки до розділу 1…… 36
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ…… 38
2.1. Політика прийому та соціальної підтримки українців у Німеччині…….. 39
2.2. Політика інтеграції та соціальних гарантій для українців у Польщі……... 46
2.3. Механізми тимчасового захисту та соціальної підтримки у Іспанії…… 50
2.4. Українські біженці в Нідерландах……. 56
2.5. Модель державної допомоги українцям у Ірландії…….. 65
Висновки до розділу 2…… 67
ВИСНОВКИ……. 70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 73

ВСТУП

Міграція населення у XXI столітті набуває безпрецедентних масштабів і складності, зумовлених воєнними конфліктами, політичними переслідуваннями, екологічними катастрофами та соціально-економічними викликами. За даними УВКБ ООН, у 2022 році у світі вперше було зафіксовано понад 103 мільйони осіб, вимушених покинути свої домівки, серед яких 32,5 мільйони мали статус біженців. Масштаб російської агресії проти України став одним із найбільших факторів глобальної міграції: станом на середину 2025 року кількість українців, які перебувають за межами держави у статусі біженців, оцінюється приблизно у 6,9 млн осіб, з яких понад 6,3 млн проживають у країнах Європейського Союзу. Це робить українську міграцію найбільшою та найдинамічнішою у Європі з часів Другої світової війни.

Безпрецедентний характер цієї міграційної хвилі висвітлив не лише політичні та гуманітарні аспекти, а й критичне значення соціальної політики, інфраструктури соціальної підтримки та професійної діяльності фахівців соціальної роботи. Саме соціальні працівники, муніципальні служби, гуманітарні організації та громади забезпечують первинний супровід, кризову допомогу, інтеграцію, підтримку сімей, захист дітей, доступ до соціальних послуг і соціально-психологічну підтримку. Таким чином, аналіз міграційної політики ЄС у сучасних умовах неможливо здійснювати поза контекстом соціальної роботи як професійної діяльності та наукової дисципліни.

Водночас європейський простір продемонстрував значну різноманітність моделей реагування на міграційну кризу. Країни ЄС розробили різні механізми реалізації Директиви 2001/55/ЄС про тимчасовий захист: від комплексних систем підтримки (як у Німеччині) до швидких і гнучких законодавчих рішень (як у Польщі), від усталених процедур інтеграції (Іспанія) до нових підходів, зумовлених житловою кризою (Ірландія) та мультикультурним середовищем (Нідерланди). Ці моделі охоплюють житлову, соціальну, освітню, медичну та

економічну компоненти, що становлять інтерес для аналізу з позицій соціальної роботи.

Попри значний масив даних, системні дослідження європейської соціальної політики щодо українських біженців усе ще перебувають на етапі становлення. Наявні публікації зосереджуються переважно на правових аспектах або макрополітичних змінах, тоді як соціально-робітничий вимір, питання доступу до соціальних послуг, практики інтеграції сімей та вразливих груп, діяльність соціальних служб і громад залишається недостатньо опрацьованим. Саме це зумовлює актуальність нашої кваліфікаційної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика міграційної політики ЄС та соціального захисту мігрантів досліджується у працях вітчизняних та зарубіжних авторів: Т. Алексєєвої, Н. Антонюк, С. Білошицького, С. Кондратюк, Ю. Курилюк, Ю. Кушнір, О. Заставної, К. Левандовскі, М. Микієвич, П. Овчара, Н. Родінової, М. Сливки, Т. Шинкаренко та ін. Серед європейських дослідників варто відзначити Я. Бжозовскі, Б. Ковальчик, Р. Петрова, Л. Раше, П. Лейно, М. Цесажа, які аналізують динаміку переміщення українців, правові засади тимчасового захисту, виклики інтеграції та роль соціальних служб.

Разом з тим, цілісне дослідження соціальної політики окремих країн ЄС щодо українських біженців у контексті сучасної соціальної роботи практично відсутнє, що визначає наукову новизну даної праці.

Об’єкт дослідження – соціальна політика Європейського Союзу щодо захисту та підтримки біженців.

Предмет дослідження – механізми соціальної підтримки українських біженців у країнах ЄС у контексті тимчасового захисту, соціальних виплат, доступу до послуг та інтеграційних програм.

Мета дослідження - проаналізувати особливості реалізації соціальної політики окремих держав ЄС щодо українських біженців, виявити ключові тенденції та проблеми.

Завдання:

1) охарактеризувати міжнародно-правові засади захисту біженців та механізмів тимчасового захисту в ЄС;

2) розкрити особливості реалізації соціальної політики європейських країн щодо українських біженців;

3) окреслити основні труднощі та виклики, з якими стикаються українські біженці у країнах ЄС (житлова криза, мовні бар'єри, навантаження на соціальні системи тощо);

4) узагальнити ключові тенденції політики країн ЄС щодо соціального захисту й інтеграції українських біженців.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс методів:

– аналіз і синтез (для опрацювання нормативно-правових актів ЄС та національних законодавств);

– порівняльно-аналітичний метод (для зіставлення моделей соціального захисту в окремих країнах ЄС);

– структурно-функціональний аналіз (для вивчення взаємодії соціальних інституцій);

– контент-аналіз (для аналізу звітів УВКБ ООН, Євростату, наукових публікацій);

– міждисциплінарний підхід, що поєднує соціальну роботу, соціальну політику, право та міграцієзнавство.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні та систематизації сучасних підходів соціальної політики європейських країн щодо українських біженців у контексті дії Директиви ЄС про тимчасовий захист. У дослідженні комплексно аналізуються правові, соціальні та інституційні механізми підтримки вимушено переміщених осіб у Німеччині, Польщі, Іспанії, Ірландії та Нідерландах, що дозволяє поглибити розуміння змісту тимчасового захисту як інструменту соціальної політики. Узагальнення моделей європейських держав сприяє розширенню теоретичних уявлень про варіативність соціальних систем

у кризових умовах, формує основу для подальших наукових досліджень у сфері міграційної політики, соціального захисту та інтеграції біженців.

Практичне значення роботи полягає в тому, що узагальнені результати можуть бути використані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, соціальними службами та громадськими організаціями для вдосконалення підходів до підтримки українських біженців. Аналітичні висновки та запропоновані рекомендації можуть слугувати основою для розроблення програм соціального захисту, інтеграційних стратегій, освітніх та трудових ініціатив, спрямованих на посилення спроможності громад приймати і підтримувати вимушено переміщених осіб. Матеріали дослідження також можуть бути застосовані у професійній підготовці фахівців соціальної роботи та у подальших наукових розвідках із проблем міграційної політики.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення кваліфікаційної роботи були представлені у доповіді «Ірландська модель «well-being at work» у соціальній роботі: уроки для українських фахівців соціонімічної сфери», виголошеній у рамках V Круглого столу до Дня працівника соціальної сфери «Здоров'язбережувальний простір працівників соціономічної сфери» (5 листопада 2025 року, сертифікат № 1/8694).

Структура роботи. Структура магістерської роботи обумовлена логікою дослідження та складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ У МІЖНАРОДНОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

1.1. Міграція та статус біженця в міжнародно-правовому вимірі

Міграція як суспільний феномен супроводжує людство віддавна, однак особливої інтенсивності вона набула у XX столітті, що нерідко називають «епохою міграції» [26]. У XXI столітті мобільність населення не зменшується. Важливу роль відіграло формування Європейського Союзу та укладення угод зі державами, що не входять до його складу, завдяки чому було спрощено юридичні умови переміщення людей [27]. Попри широке поширення явища, ЄС не має єдиного легального визначення терміна «міграція». З огляду на аналіз нормативних актів, під міграцією розуміють процес залишення місця звичного проживання та переміщення до іншої території з метою зміни місця проживання, тоді як глосарій Євростату фіксує її як кількість осіб, що змінюють країну проживання за певний період, найчастіше рік [28]. Міграцію класифікують за тривалістю, територіальністю, формою (еміграція, імміграція, репатріація, депортація тощо) та метою [29]. У межах цього дослідження увага зосереджена на зовнішній міграції громадян третіх країн до ЄС, зокрема на вимушеній міграції; у подальшому термін «мігрант» використовується саме в цьому значенні. Також для аналітичної точності розрізняють bona fide мігрантів – тих, що дотримуються законодавства, – та mala fide мігрантів, які переміщуються нелегально [30].

Система міжнародного захисту осіб, змушених залишити країну походження, формувалася поступово. У 1950 році відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 428 (V) було створено Управління Верховного

комісара у справах біженців (УВКБ). У 1951 році держави ухвалили Конвенцію про статус біженців, у якій термін «біженець» визначався щодо осіб, які отримали цей статус за міжнародними угодами міжвоєнного періоду або через події до 1 січня 1951 року. Протокол 1967 року усунув часові обмеження та поширив дію Конвенції на всіх осіб, які стали біженцями після цієї дати [3, с. 6].

За Конвенцією, визначення «біженець» складається з двох частин: перша охоплює осіб, що раніше вважалися біженцями (ст. 1А, п. 1), друга містить основне сучасне тлумачення. Відповідно до ст. 1А, п. 2 біженцем є особа, яка через обґрунтовані побоювання переслідувань з мотивів раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань перебуває за межами країни громадянства і не може або не бажає користуватися її захистом. Таке тлумачення поширюється і на осіб без громадянства [4, с. 67].

Правове регулювання статусу біженців міститься і в інших міжнародних документах:

– *Загальна декларація прав людини (1948 р.)* гарантує право кожної людини шукати притулок у разі переслідування (ст. 14);

– *Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.)* забороняє ворожі дії проти біженців, які фактично не перебувають під захистом жодної держави, і гарантує гуманність ставлення до всіх осіб, що не беруть участі в бойових діях (абз. 1 п. 1 ст. 2);

– *Угода про скасування віз для біженців (1959 р.)* встановлює можливість в'їзду без візи для біженців, які законно проживають у країні-учасниці, хоча держави зберігають право відмовити у в'їзді небажаним особам [13, с. 51];

– *Конвенція ОАЄ (1969 р.)* поширює поняття «біженець» на осіб, що залишили домівку через агресію, окупацію чи масові заворушення, та забороняє відмову у в'їзді й примусове повернення;

– *Конвенція про статус апатридів (1954 р.)* визначає апатридів та наголошує, що вони також можуть бути визнані біженцями;

– *Декларація ООН про територіальний притулок (1967 р.)* закріплює право на притулок і принцип заборони примусового повернення;

– *Додатковий протокол I до Женевських конвенцій (1977 р.)* гарантує біженцям і апатридам захист відповідно до Четвертої Женевської конвенції (ст. 73);

– *Європейська угода про передачу відповідальності за біженців (1980 р.)* визначає порядок передання державами відповідальності за осіб, яким надано захист [13, с. 51].

У ст. 12(1) Конвенції 1951 року зазначено, що особистий статус біженця визначається відповідно до законодавства держави доміцилію або держави проживання, якщо доміцилій відсутній (доміцилій – це місце постійного або переважного перебування громадянина чи органу управління юридичної особи; походить від латинського слова «domicilium», що означає «оселя» або «притулок») [14].

У правовому полі ЄС статус біженця конкретизовано через низку директив. Зокрема, Директива 2011/95/ЄС (Кваліфікаційна директива) встановлює єдині правила тлумачення положень Конвенції. Відповідно до п. d ст. 2, біженцем є громадянин третьої країни, який через обґрунтовані побоювання переслідування за вказаними Конвенцією ознаками перебуває за межами своєї держави та не може або не бажає користуватися її захистом. Це стосується також апатридів, які залишили країну постійного проживання [15].

Директива деталізує і юридичні критерії актів переслідування (ст. 9–10), які можуть включати насильство, дискримінацію, катування, принизливе поводження чи загрозу життю. Документ також визначає мінімальні гарантії для осіб, яким надано міжнародний захист: право проживання на три роки (ст. 24), свободу пересування (ст. 25), доступ до працевлаштування (ст. 26) й освіти (ст. 27).

Поряд із цим у разі масового або неминучого масового напливу переміщених осіб ЄС застосовує механізм *тимчасового захисту*, закріплений у Директиві 2001/55/ЄС. Він спрямований на швидке надання притулку людям,

які не можуть повернутися до держави походження, одночасно запобігаючи перевантаженню системи надання притулку [16].

Аналіз міжнародних документів засвідчує узгодженість підходів до трактування поняття «біженець». У всіх актах біженець визначається як особа, що, опинившись поза межами країни громадянства, не може або не бажає повернутися через обґрунтовані побоювання переслідувань. Це тлумачення поширюється також на осіб без громадянства, які не можуть повернутися до держави свого постійного проживання.

Нижче подаємо порівняльну таблицю визначень статусу біженця у ключових міжнародних і регіональних документах.

Таблиця 1.1

Порівняння визначень статусу біженця в міжнародних і регіональних документах

Нормативний акт / документ	**Основне визначення «біженця»**	**Ключові ознаки та критерії**	**Особливості / розширення поняття**
Конвенція ООН про статус біженців (1951)	Особа, яка через обґрунтовані побоювання переслідування перебуває за межами країни громадянства та не може або не бажає користуватися її захистом	Переслідування за ознаками: раса, релігія, національність, політичні переконання, соціальна група	Первісно – обмеження подіями до 1 січня 1951 року та регіональний критерій
Протокол щодо статусу біженців (1967)	Підтверджує визначення Конвенції 1951 р.	Скасовує часові та географічні обмеження	Поширює визначення на всі випадки після 1951 р.
Конвенція ОАЄ (1969)	Особи, змушені залишити країну через зовнішню агресію, окупацію, іноземне домінування або серйозні порушення громадського порядку	Враховує масові порушення та ситуації колективної втечі	Значно ширше тлумачення, ніж у Конвенції 1951 р.
Картахенська декларація (1984)	Особи, які тікають від насильства, внутрішніх конфліктів, масових порушень прав людини	Розширює класичні ознаки переслідування	Документ необов’язковий, але застосовується низкою держав Латинської Америки
Бангкокські принципи	Особи, що зазнають переслідування або	Додаються гуманітарні,	Ширше поняття, застосовне для

(1966/2001)	серйозної загрози правам і життю	політичні, соціальні фактори	держав, які не є учасниками Конвенції 1951 р.
Директива 2011/95/ЄС (Кваліфікаційна)	Громадянин третьої країни або апатрид, що зазнає обґрунтованих побоювань переслідувань і не може/не бажає користуватися захистом держави походження	Повторює основу Конвенції 1951 р. + деталізує види переслідувань і суб'єктів переслідування	Містить окреме поняття «додаткового захисту»
Директива 2001/55/ЄС про тимчасовий захист	Особи, переміщені масово через війну, насильство або гуманітарну катастрофу	Тимчасовий статус, без необхідності індивідуального доведення переслідування	Гуманітарний механізм у кризових ситуаціях, не є визначенням біженця у вузькому сенсі
Європейська Конвенція з прав людини	Немає прямого визначення; застосовується у справах щодо вислання / невидворення	Захист від катувань, нелюдського поводження, загрози життю	Сформовано доктрину «ризику непоправної шкоди»

1.2. Міжнародні організації у сфері соціального захисту та інтеграції біженців

У відповідь на зростання масштабів вимушеної міграції у світі особливо важливою стає діяльність міжнародних організацій, які забезпечують комплексний захист, супровід та інтеграцію біженців і переміщених осіб.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), або Агентство ООН у справах біженців, є глобальною міжурядовою структурою, діяльність якої спрямована на порятунок життів, захист прав і підтримку більш гідного майбутнього для біженців, внутрішньо переміщених осіб та осіб без громадянства [17].

УВКБ ООН було створено Генеральною Асамблеєю Організації Об’єднаних Націй у 1950 році, одразу після Другої світової війни, з метою допомоги мільйонам людей, які втратили свої домівки внаслідок воєнних подій.

Нині УВКБ ООН здійснює діяльність у 136 країнах світу. Агентство забезпечує людей, змушених тікати від збройних конфліктів і переслідувань, життєво необхідною підтримкою – житлом, продуктами харчування, водою, медичною допомогою, а також іншими базовими ресурсами, без яких неможливо забезпечити мінімальний рівень безпеки та гідності. Важливим елементом мандата УВКБ є захист права цих осіб на безпечне місце перебування і сприяння пошуку нового «дому», де вони можуть відновити власне життя. У довгостроковій перспективі Агентство співпрацює з державами для вдосконалення та моніторингу законодавства і державної політики у сфері притулку й захисту біженців, домагаючись дотримання стандартів прав людини [18].

Повномасштабна війна росії проти України посилила роль УВКБ ООН у регіоні. Агентство підтримує не лише осіб, які перетнули кордон і набули статусу біженців, а й тих, хто залишається в Україні та належить до найбільш уразливих категорій. УВКБ ООН надає екстрену допомогу мешканцям прифронтових громад, родинам, що постраждали внаслідок постійних повітряних атак, а також сприяє відбудові пошкодженого житла. Разом з іншими установами ООН УВКБ ООН долучилося до понад 190 гуманітарних конвоїв, які доставляли невідкладну допомогу в зони, наближені до лінії фронту.

З початку війни Агентство надало понад 410 000 комплектів і матеріалів для екстреного ремонту й облаштування житла одразу після атак, забезпечило психосоціальну підтримку близько 300 000 постраждалих осіб і сприяло ремонту понад 37 000 будинків, пошкоджених унаслідок бойових дій.

Окремий напрям роботи УВКБ ООН – підтримка осіб, які нещодавно були переміщені або евакуйовані із зон активних бойових дій у прифронтових районах. Їм допомагають знайти безпечне тимчасове житло, забезпечують засобами першої необхідності та надають грошову допомогу для покриття

витрат на харчування, медикаменти, оренду житла та інші нагальні потреби в період початкового переміщення. Юридична та психосоціальна допомога, що її забезпечує УВКБ ООН, дає можливість відновити втрачені особисті документи, що посвідчують особу, та підтримує людей у подоланні травматичного досвіду війни й вимушеної втечі [19].

Поруч з УВКБ ООН у міжнародній системі захисту прав біженців важливу роль відіграють інші міжурядові та неурядові організації, а також національні структури, які опікуються питаннями міграції, притулку та соціальної інтеграції.

Однією з ключових інституцій є *Міжнародна організація з міграції (МОМ)***,** що входить до системи ООН і спеціалізується на регулюванні міграційних процесів. Відповідно до Статуту МОМ, її метою є координація міжнародної міграційної політики держав і міжнародних організацій, створення форуму для обговорення актуальних питань у сфері міграції та надання країнам технічної й консультативної підтримки у реалізації конкретних міграційних проєктів [20].

МОМ відіграє провідну роль у вирішенні проблем мобільності населення під час кризових ситуацій. Організація забезпечує життєво необхідну допомогу й захист уразливим групам, які постраждали від раптових або затяжних надзвичайних ситуацій – воєн, природних катастроф, політичної нестабільності. МОМ підтримує мільйони людей, дотримуючись базових гуманітарних принципів гуманності, неупередженості, нейтральності та незалежності. У кризових умовах організація тісно взаємодіє з постраждалими громадами, національними та місцевими органами влади, а також з міжнародними й національними партнерами, щоб оперативно надавати допомогу тим, хто її найбільше потребує. До бенефіціарів такої підтримки належать внутрішньо переміщені особи, мігранти, біженці й приймаючі громади [21].

Екстрені операції МОМ із переміщення людей наземним, повітряним і водним шляхом постійно ускладнюються й розширюються за масштабами. Багаторічний досвід організації у сфері підтримки вимушеного переміщення ґрунтується на спеціальних політиках і процедурах переселення та управління мобільністю, що охоплюють увесь «міграційний континуум» і будуються на

принципі «не нашкодь», який є основою всієї діяльності МОМ у кризових ситуаціях.

Операції з екстреного переміщення становлять ключовий елемент реагування МОМ на кризи, що відображено в Оперативній рамці МОМ з питань міграційної кризи. У документі, зокрема, наголошується, що метою транспортної допомоги є забезпечення захисту шляхом надання гуманної та впорядкованої можливості переїзду особам або групам, які тимчасово чи назавжди прямують до місця походження, транзиту або призначення в межах однієї країни чи через міжнародний кордон.

Допомога мігрантам, які постраждали від кризи, може надаватися як під час разових, так і в ході повторюваних переміщень – залежно від потреб та на запит гуманітарної спільноти, урядів країн перебування або держав громадянства мігрантів. Підтримка може поширюватися на всі групи, що постраждали від кризи, включно з внутрішньо переміщеними особами, тими, хто повертається, а також мігрантами й біженцями, які опинилися в складних умовах як у межах країни, так і за її межами [22].

Ще одним важливим суб'єктом міжнародної гуманітарної системи є *Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця* – глобальна мережа, що об'єднує близько 80 мільйонів людей і надає підтримку тим, хто стикається зі стихійними лихами, збройними конфліктами, проблемами в сфері охорони здоров'я та складними соціальними ситуаціями. Рух включає Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), 191 національне товариство Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Міжнародну федерацію товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФЧХ) [23].

Діяльність МФЧХ ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права, закріплених у Женевських конвенціях 1949 року, їхніх Додаткових протоколах, Статуті Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та резолюціях Міжнародних конференцій Руху. Усі держави світу є стороною чотирьох Женевських конвенцій, що під час збройних конфліктів захищають поранених, хворих, осіб, які зазнали корабельної аварії,

військовополонених і цивільне населення. Понад три чверті держав ратифікували також два Додаткові протоколи: Протокол I, який захищає жертв міжнародних збройних конфліктів, і Протокол II, спрямований на захист жертв неміжнародних конфліктів. Ці договори кодифікують правила захисту цивільних від наслідків воєнних дій [24].

Сфера діяльності МФЧХ охоплює широкий спектр гуманітарних заходів – від евакуації постраждалих із небезпечних територій (у разі природних катастроф, війни, збройних сутичок тощо) до підтримки їхньої інтеграції в інших країнах. З 2014 року Червоний Хрест здійснює діяльність в Україні, надаючи гуманітарну допомогу як на підконтрольних уряду територіях, так і в зонах, що перебувають під контролем російських військ. З початком повномасштабного вторгнення масштаби роботи МФЧХ в Україні істотно зросли. Гуманітарні центри за кордоном приймають біженців із різних регіонів світу, забезпечуючи їх першочерговими потребами та підтримуючи процес інтеграції в нові соціальні й культурні умови.

1.3. Європейські правові механізми захисту біженців

Конвенція 1951 року є ключовим міжнародно-правовим документом, що визначає, хто саме вважається біженцем, окреслює їхні основні права та встановлює обов’язки держав-учасниць щодо їхнього захисту. У її положеннях закріплено юридичний статус біженців, мінімальні стандарти поводження з ними, зокрема права на працю, соціальне забезпечення, доступ до документів, можливість переводити власні активи в іншу державу, де особі дозволено переселитися. Конвенція також містить положення щодо натуралізації, асиміляції, доступу до суду, освіти, соціального захисту, житла та свободи пересування. Принципово важливим є закріплена у документі заборона

видворення та примусового повернення біженців, за винятком чітко визначених випадків, коли такі заходи можуть бути виправданими.

Розглядаючи регіональні міжнародно-правові акти, спрямовані на захист прав біженців, слід звернутися до низки документів, що доповнюють положення Конвенції 1951 року.

Так, у рамках формування африканської регіональної системи захисту була ухвалена Конвенція Організації Африканської Єдності (нині – Африканський Союз) 1969 року. Вона розширює тлумачення поняття «біженець» (ст. 1), передбачає зобов'язання держав докладати всіх зусиль для надання притулку (ст. 2), визначає підходи до довгострокових рішень (ст. 5) та містить норми щодо недопущення підривної діяльності біженців (ст. 3).

У Латинській Америці державами регіону було прийнято *Картахенську декларацію про права біженців (*1984 р.). Документ окреслює правові засади поводження з біженцями, підкреслює важливість їх інтеграції, закріплює принцип невидворення та наголошує на необхідності ліквідації причин масових потоків переміщення. Визначення «біженця» у Декларації подібне до змісту Конвенції ОАЄ. Попри те, що документ не є обов'язковим, його застосовують у правозастосовній практиці низки держав регіону. До 20-ї річниці Картахенської декларації дванадцять країн Латинської Америки ухвалили *Мексиканську декларацію та План дій,* спрямовані на зміцнення міжнародного захисту біженців у регіоні.

Ще одним важливим документом стали *Бангкокські принципи* щодо статусу та поводження з біженцями, ухвалені державами Азії, Близького Сходу та Африки у 1966 році та оновлені у 2001 році. Ці принципи, розроблені країнами з великим досвідом надання притулку (у тому числі державами, що не приєдналися до Конвенції 1951 року), пропонують ширше тлумачення терміна «біженець», подібне до визначень, наведених у Конвенції ОАЄ та Картахенській декларації [25, с. 281].

Європейські стандарти захисту біженців

У Європейському Союзі, який функціонує на засадах свободи пересування та відкритих кордонів, держави-члени формують спільний підхід до забезпечення високих стандартів міжнародного захисту. Правову основу цієї політики становлять установчі договори ЄС – Договір про ЄС (1992 р.), Договір про функціонування ЄС (1957 р.) з протоколами та додатками, Хартія ЄС про основоположні права (2000 р.), а також Женевська конвенція 1951 року та Протокол 1967 року, на які прямо посилається ст. 78 ДФЄС. Стаття визначає, що Союз має розвивати спільну політику притулку, додаткового та тимчасового захисту, забезпечуючи дотримання принципу невидворення та відповідність міжнародним стандартам.

Реалізацію цих положень забезпечують низка директив ЄС:

– *Директива 2013/32/ЄС про процедури надання притулку* - формує узгоджену систему розгляду заяв про міжнародний захист, встановлюючи правила подання та реєстрації заяв, терміни їх розгляду, забезпечує право на безоплатну правову допомогу та гарантує можливість судового оскарження;

– *Директива 2013/33/ЄС про умови прийому* - забезпечує єдині стандарти умов прийому шукачів притулку по всьому ЄС, включно з правом на житло, харчування, одяг, медичну допомогу, навчання неповнолітніх та доступ до роботи; особлива увага приділяється вразливим групам, зокрема дітям без супроводу та жертвам тортур; також регулює питання затримання й альтернативних заходів;

– *Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС* - встановлює критерії для визнання особи біженцем або такою, що має право на додатковий захист, а також визначає обсяг їхніх прав: дозвіл на проживання, проїзні документи, доступ до ринку праці, освіти, соціального забезпечення, охорони здоров’я, житла та інтеграційних програм; дозволяє державам-членам упроваджувати стандарти, більш сприятливі, ніж визначено мінімально;

– *Дублінський регламент III (2013 р.)* - посилює гарантії для шукачів притулку під час визначення держави, відповідальної за розгляд заяви,

запроваджує систему раннього виявлення проблем у національних системах надання притулку та механізми для запобігання кризам [26, с. 88].

Окрему групу становлять директиви, які регулюють соціальні права громадян третіх країн:

– *Директива 2003/109/ЄС* про довгострокових резидентів;

– *Директива 2021/1883/ЄС* про умови в'їзду висококваліфікованих працівників;

– *Директива 2014/36/ЄС* про сезонних працівників;

– *Директива 2016/801/ЄС* щодо в'їзду з метою навчання, досліджень, волонтерства, обміну, освітніх проєктів та роботи au pair (це програма культурного обміну, а не повноцінна робота, під час якої молода людина (au pair) живе в приймаючій родині за кордоном, допомагає в догляді за дітьми та виконує легкі домашні обов'язки. В обмін на це сім'я надає житло, харчування, кишенькові гроші, страховку та підтримку у вивченні мови, а сам учасник отримує досвід життя в іншій країні та культурне занурення);

– *Директива 2014/66/ЄС* про внутрішньокорпоративне переведення;

– *Директива 2004/38/ЄС* встановлює для мігрантів право на роботу в будь-якій країні ЄС на рівних умовах із громадянами, право на проживання протягом трьох місяців без дозволу, а також довгострокове проживання за наявності достатніх засобів та медичного страхування. Вона гарантує доступ до соціального захисту, право на возз'єднання сім'ї та захист від дискримінації. При цьому звернення по соціальну допомогу не може автоматично стати підставою для видворення, якщо особа не становить надмірного тягаря для держави [27, с.263-264].

Таблиця 1.2

Міжнародні та регіональні акти щодо соціального захисту та інтеграції біженців

Документ / організація	**Регіон дії**	**Основний зміст і стандарти захисту**	**Ключові норми / акценти**
Конвенція про статус біженців (1951)	Глобальний	Визначає поняття «біженець», встановлює стандарти соціального,	Заборона видворення, доступ до праці, соціального захисту,

		правового та економічного захисту	освіти, свободи пересування, видача документів
Протокол щодо статусу біженців (1967)	Глобальний	Усунув часові та географічні обмеження Конвенції 1951 р.	Поширення визначення біженця на всі категорії після 1951 року
Конвенція ОАЄ (1969)	Африка	Розширює визначення біженця; встановлює регіональні механізми притулку	Додаткові підстави: зовнішня агресія, окупація, масові заворушення; зобов'язання надавати притулок
Картахенська декларація (1984)	Латинська Америка	Необов'язковий документ, що встановлює регіональні стандарти поводження з біженцями	Принцип невидворення, підтримка інтеграції, боротьба з причинами масових потоків
Мексиканська декларація та План дій (2004)	Латинська Америка	Посилення регіонального захисту біженців	Добровільні зобов'язання держав щодо покращення процедур і механізмів захисту
Бангкокські принципи (1966/2001)	Азія, Африка, Близький Схід	Розширюють визначення біженця, орієнтуючись на держави без участі у Конвенції 1951 р.	Основні гуманітарні принципи, ширше тлумачення переслідування, рекомендаційний характер
Хартія ЄС про основоположні права (2000)	ЄС	Гарантує фундаментальні права всім особам, включно з біженцями	Ст. 18 – право на притулок; ст. 19 – заборона видворення
Ст. 78 ДФЄС	ЄС	Визначає правові рамки спільної політики притулку	Зобов'язання ЄС відповідати Конвенції 1951 та Протоколу 1967
Директива 2011/95/ЄС (Кваліфікаційна)	ЄС	Визначає критерії надання статусу біженця чи додаткового захисту	Право на проживання, освіту, роботу, медичну допомогу, інтеграцію
Директива 2013/32/ЄС (процедури притулку)	ЄС	Встановлює процедури подання та розгляду заяв	Стандарти реєстрації, строки розгляду, право на правову допомогу
Директива 2013/33/ЄС (умови прийому)	ЄС	Визначає стандарти прийому шукачів притулку	Право на житло, харчування, медичну допомогу, освіту, доступ до роботи
Дублінський регламент III (2013)	ЄС	Регулює визначення відповідальної держави за заяву	Рання ідентифікація криз, запобігання перевантаженню системи
Директива 2004/38/ЄС	ЄС	Основні соціальні права громадян третіх країн у ЄС	Право на проживання, працю, соціальний

			захист, недискримінацію
Регламент № 859/2003	ЄС	Поширює соціальні гарантії на громадян третіх країн	Визначає доступ до соціального захисту для легально проживаючих осіб

1.4. Концепції та стандарти інтеграції мігрантів у механізмах Ради Європи та ЄС

1.4.1. Стандарти соціального захисту та інтеграції біженців у механізмі Ради Європи

Основні напрями управління міграцією

Після припинення масштабної трудової імміграції у 1974 році (за умови збереження й активізації процесів возз'єднання сімей), а особливо після кризи системи надання притулку в середині 1980-х років, міграційна політика європейських держав набула чітко вираженого контрольного характеру. Було сформовано багаторівневу систему регулювання міграції: контроль при в'їзді, на території держави та в межах процедур розгляду заяв про притулок. Це сприяло більшій узгодженості та послідовності підходів до управління імміграцією та системою притулку.

Водночас однією з ключових нерозв'язаних проблем залишається обмежена спроможність держав забезпечувати повернення осіб, які не мають правових підстав для подальшого перебування. Частково це пов'язано зі складністю чіткого розмежування між тими, хто дійсно потребує міжнародного захисту, і тими, кого можна безпечно репатріювати. Додатковим чинником є відсутність стійкої міжнародно-правової бази, що цілісно б регулювала повернення осіб без дозволу на проживання до держави походження.

Ці виклики особливо відчутні для країн Центральної та Східної Європи, де право біженців за останні роки стало однією з найбільш динамічних і дискусійних сфер міграційної політики [30, с. 13].

У своїй політиці щодо трудової міграції Рада Європи прагне досягти подвійної мети: 1) посилення інтеграції мігрантів; 2) забезпечення дотримання прав людини в міграційній політиці держав-членів.

Важливим інструментом формування спільних підходів є Конференції міністрів держав-членів Ради Європи, відповідальних за питання міграції. Із 1980 року відбулося вісім таких конференцій, які стали платформою для багатосторонніх обговорень і вироблення узгоджених рішень у міграційній сфері.

У Декларації VIII конференції (4-5 вересня 2008 року, Київ) міністри закликали Раду Європи розробити комплексний підхід до економічної міграції, спрямований на зміцнення соціальної згуртованості та підтримку держав-членів у здійсненні необхідних реформ. Особливий акцент зроблено на:

– створенні механізмів регулярного обміну інформацією;

– підготовці кадрів для роботи у сфері міграційної політики;

– розвитку міжвідомчої співпраці.

Протягом останніх 15 років Рада Європи цілеспрямовано застосовує гендерний підхід до аналізу міграційних процесів. Це пов’язано, зокрема, зі зростанням частки жінок у міграційних потоках. Ще у 1994 році Комітет з питань рівності жінок і чоловіків спільно з Європейським комітетом з міграції заснували Об’єднану групу спеціалістів з питань міграції, культурного різноманіття та гендерної рівності.

Через інтерв’ю з жінками-мігрантками, організацію конференцій та проведення спеціальних досліджень ця група виявляла специфічні проблеми, з якими стикаються жінки-мігрантки, зокрема насильство, експлуатацію, дискримінацію. У підготовлених звітах відзначалося зростання кількості жінок-нелегальних трудових мігрантів, що суттєво підвищує їхню вразливість щодо умов праці, ризику насильства та сексуальної експлуатації.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Рада Європи істотно посилила міжнародний діалог у сфері міграції та інтеграції, сприяла налагодженню контактів між країнами походження, транзиту та призначення, а також

виробленню узгоджених підходів до управління міграційними потоками й формування більш толерантних суспільств. Багато рекомендацій і стандартів Ради Європи інтегровано в національні законодавства держав-членів, а численні директиви ЄС у сфері міграції та інтеграції суттєво спираються на її напрацювання.

Разом із тим, у сучасних умовах міграційна політика низки європейських країн, включно з Україною, демонструє тенденцію до жорсткішого регулювання та посилення акценту на протидії нелегальній міграції. У цьому контексті важливо враховувати позицію Парламентської Асамблеї Ради Європи, яка в Резолюції від 9 квітня 2010 року підкреслює, що «трудящі-мігранти беруть участь у забезпеченні економічного зростання і процвітання та створенні національного багатства в країнах призначення, а також сприяють скороченню рівня бідності в країнах походження» [31].

Одним із ключових напрямів діяльності Ради Європи в міграційній площині є протидія торгівлі людьми.

Конвенція Ради Європи про протидію торгівлі людьми, що набула чинності 1 лютого 2008 року, стала першим міжнародним договором, який забезпечив комплексний, орієнтований на права людини та жертвоцентричний підхід до боротьби з торгівлею людьми. Її ратифікували всі 46 держав-членів Ради Європи, а також Білорусь та Ізраїль.

Механізм моніторингу виконання Конвенції складається з двох органів:

– GRETA (Група експертів із протидії торгівлі людьми),

– Комітет сторін, який ухвалює рекомендації на основі висновків GRETA.

Спираючись на рекомендації GRETA, Відділ Ради Європи з боротьби з торгівлею людьми реалізує проєкти співпраці в окремих державах, організовує круглі столи, сприяє формуванню партнерств і спеціалізованих мереж [32].

Упродовж багатьох років Рада Європи приділяє особливу увагу захисту дітей-біженців та дітей-мігрантів, зокрема тих, які перебувають без супроводу. У межах цього довгострокового зобов’язання у травні 2021 року було ухвалено План дій щодо захисту вразливих осіб у контексті міграції та притулку в Європі

(2021-2025). Документ спрямований на реагування на виклики, виявлені після завершення попереднього плану дій, орієнтованого переважно на дітей (до 2019 року).

Реалізацію Плану координує Спеціальний представник Генерального секретаря Ради Європи, який посилює співпрацю з міжнародними організаціями, відповідними агенціями та Мережею координаційних центрів з питань міграції, забезпечуючи комплексну підтримку державам-членам, що стикаються з поточними міграційними викликами [33].

Інтеграція мігрантів

Термін «інтеграція» в контексті суспільних процесів уперше почали застосовувати у 1930-х роках [3, с.11]. Похідний від лат. *integration* – відновлення, поновлення, та *integer* – цілий, у науковому дискурсі він використовується для позначення процесу об'єднання різнорідних елементів у єдину цілісність [34, с. 101].

Сучасні інтеграційні процеси відбуваються в умовах посилення расизму, ксенофобії та антиіммігрантських настроїв у низці європейських країн. Мігранти часто стають об'єктами агресії, політичних спекуляцій та звинувачень у соціально-економічних проблемах приймаючих громад. Формування «мігрантофобії» істотно ускладнює інтеграцію, поглиблює соціальне відчуження і зумовлює випадки насильства щодо мігрантів. У політичному дискурсі нерідко звучать твердження про нібито негативні наслідки мультикультуралізму, що особливо проявляється в риториці окремих лідерів великих європейських держав.

Як відповідь на ці тенденції, Рада Європи у 2008 році ухвалила Білу книгу з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності». У документі наголошується, що спільне європейське майбутнє можливе лише за умови: 1) реального захисту прав людини, закріплених у Європейській конвенції з прав людини; 2) підтримки демократії й верховенства права; 3) розвитку взаєморозуміння та діалогу між культурами.

Біла книга стверджує, що міжкультурний підхід формує сучасну, орієнтовану на майбутнє модель управління культурними відмінностями. Якщо йдеться про формування певної «європейської ідентичності», вона має ґрунтуватися на спільних базових цінностях, повазі до спільної спадщини й культурного різноманіття, а також на визнанні рівної гідності кожної особи [35].

Досягнення єдиного розуміння інтеграції ускладнюється не лише різноманіттям типів мігрантів, а й відмінностями національних міграційних традицій та інтеграційних моделей. У країнах-членах Ради Європи історично склалися різні підходи:

- держави з давніми іммміграційними традиціями (Франція, Велика Британія);
- країни, які стали центрами інтенсивної імміграції відносно недавно (Іспанія, Італія);
- держави з незначним рівнем зовнішньої імміграції, але значними проблемами щодо корінних етнічних меншин (Румунія, Словацька Республіка).

Навіть країни зі схожим історичним досвідом (наприклад, ті, що залучали «гастарбайтерів» у 1960-х роках) виробили різні інтеграційні стратегії: Нідерланди впроваджують активну політику підтримки меншин та мультикультурності, тоді як Німеччина довгий час дотримувалася більш стриманого підходу до правового й політичного включення іноземців (Гастарбайтер – це іноземець, який тимчасово працює в іншій країні за наймом, часто на низькокваліфікованих роботах. Термін походить з німецької мови («Gastarbeiter» – «гість-робітник») і часто має негативну конотацію, хоча по суті означає «запрошений працівник» або «заробітчанин»).

Ці відмінності значною мірою пов’язані з різними тлумаченнями самого поняття «інтеграція». На практиці воно може ототожнюватися з «асиміляцією» або ж із моделлю «мультикультурного суспільства». Відповідно, і повна відмова від власного культурного походження, і наполягання на збереженні національної самобутності можуть інтерпретуватися як різні моделі інтеграції залежно від концептуальних засад конкретної держави.

Така багатозначність істотно ускладнює вимірювання рівня інтеграції та порівняння стану справ у різних країнах, адже критерії «успішної інтеграції» змінюються: асиміляційні моделі висувають набагато суворіші вимоги, ніж ті, що визнають можливість мультикультурного співіснування [36].

Незважаючи на відмінність концепцій, більшість дослідників погоджуються, що інтеграція має щонайменше три базові виміри:

1. Соціальний – участь мігрантів у житті громади, доступ до соціальних інститутів, включеність у мережі взаємодії.
2. Економічний – залучення до ринку праці, фінансова самостійність, внесок у розвиток економіки.
3. Культурний – взаємодія цінностей, норм і практик, міжкультурний обмін, мовна та символічна інтеграція.

Четвертий вимір – політична інтеграція – є більш дискусійним, оскільки не всі держави готові надавати іноземцям політичні права, зокрема виборчі. Проте політична участь не вичерпується правом голосу чи можливістю бути обраним: вона охоплює свободу висловлення поглядів, участь у громадських організаціях, членство в політичних партіях, створення асоціацій тощо. Ігнорування цього виміру означало б знецінення важливої складової інтеграції.

Не менш визначальним чинником інтеграції є ставлення приймаючого суспільства. Інтеграція не є процесом «одностороннього руху», де весь тягар відповідальності покладається на мігрантів. Це взаємний соціальний процес, у якому задіяні і мігранти, і громада, що їх приймає. Якщо домінують недовіра й ворожість, мігранти схильні обмежувати контакти і формувати замкнуті спільноти, що сприяє виникненню «паралельних суспільств». Натомість відкрите, соціально проникне середовище, побудоване на культурному плюралізмі, полегшує інтеграційні процеси і сприяє взаємному прийняттю [36].

Сучасна Європа стоїть перед необхідністю реагувати на глибокі демографічні й культурні трансформації, зумовлені масштабними міграційними потоками. Традиційні моделі інтеграції та підходи до управління культурними відмінностями все частіше піддаються критиці.

Генеральний секретар Ради Європи Турбйорн Ягланд звертав увагу, що мультикультуралізм у його традиційному розумінні фактично допускає існування паралельних громад усередині однієї держави, що потребує переосмислення. Як альтернатива пропонується інтеркультуралізм – підхід, спрямований на забезпечення рівних прав кожної людини без дискримінації, за умови неухильного дотримання стандартів прав людини.

Інтеркультурна модель передбачає, що:

– люди мають право зберігати етнічну, культурну та релігійну ідентичність;

– суспільство виявляє толерантність і повагу до цієї різноманітності;

– культурні відмінності не можуть бути виправданням порушення прав інших;

– демократія й права людини залишаються незмінними рамками соціальної взаємодії [35].

Таким чином, інтеркультуралізм пропонує модель балансу між культурним розмаїттям і соціальною згуртованістю, розглядаючи різноманіття не як загрозу, а як ресурс розвитку.

1.4.2. Стандарти соціального захисту та інтеграції біженців у ЄС та країнах-членах

Основні напрями управління міграцією

Європейський Союз виробив соціальну модель, яку часто розглядають як еталон побудови ефективної системи соціального захисту та забезпечення прав громадян. Ця модель вирізняється високим рівнем соціального забезпечення, спирається на повагу до людської гідності, принципи соціальної справедливості та безпеки, а також на заборону дискримінації у сфері соціального захисту.

На думку Європейського парламенту, Європейська соціальна модель має розглядатися як «спільна система цінностей», що базується на підтримці миру,

соціальної справедливості, рівності, солідарності, розвитку свобод і демократії, а також повазі до прав людини. Йдеться не лише про ідейну конструкцію чи рекомендаційний орієнтир: Європейська соціальна модель є реальним, ключовим елементом європейської ідентичності, складником її демократичного устрою, економічного розвитку, соціального та культурного прогресу.

Водночас визнається, що держави-члени мають різні системи соціального захисту й по-різному реалізують задекларовані цінності. Однак усі вони декларують спільну мету – досягнення балансу між економічним зростанням і соціальною солідарністю. Саме тому Європейська соціальна модель визначається як «єдність цінностей за наявності різноманітності систем».

До найважливіших джерел європейських соціальних стандартів зазвичай відносять:

- *Європейську соціальну хартію (переглянуту)* від 03.05.1996 р.,
- *Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий)* від 06.11.1990 р.,
- *Хартію Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників* від 09.12.1989 р.

Ці документи покладають на держави обов'язок створювати та підтримувати стабільні й економічно обґрунтовані системи соціального забезпечення, які гарантують гідний рівень життя особам, що втратили засоби до існування через хворобу, безробіття, старість чи інші визначені обставини. Попри самостійний характер кожного з актів і відмінності в колі держав-учасниць, загалом їх можна розглядати як послідовні редакції єдиного нормативного масиву, де кожна наступна версія конкретизує та посилює зобов'язання держав порівняно з попередньою [41, с. 254].

Міграційна політика ЄС традиційно розглядається як така, що складається з трьох ключових компонентів: *еміграційного, іммміграційного та інтеграційного.* У межах кожного з них формулюються окремі цілі, визначаються інструменти та моделі регулювання.

Відповідно до чинних нормативно-правових актів ЄС, основними напрямами імміграційної політики є:

– зменшення стимулів для нелегальної імміграції;

– управління кордонами;

– порятунок життя та посилення охорони зовнішніх кордонів;

– розробка посиленої спільної політики надання притулку;

– формування оновленої політики щодо регулярної імміграції, у тому числі модернізації та перегляду системи «блакитної картки»;

– визначення нових пріоритетів інтеграційної політики та максимізація позитивних ефектів міграції як для мігрантів, так і для країн їхнього походження [1].

Спільна міграційна політика в рамках ЄС формувалася поступово й не без труднощів. На початкових етапах європейської інтеграції міграційним питанням приділяли порівняно мало уваги.

Першу модель розвитку спільного управління міграцією можна охарактеризувати як таку, що *переважно спиралася на національні пріоритети.* Вона формувалася поетапно:

- 1951-1980 рр. – стадія зародження управління міграційними процесами та створення передумов для вільного руху осіб у межах країн ЄС;
- 1980-1991 рр. – стадія активізації наднаціонального співробітництва, формування Шенгенського простору, що забезпечив свободу пересування громадян;
- 1992-1998 рр. – стадія вироблення курсу на спільну міграційну політику на рівні держав-учасниць після укладення установчих договорів ЄС;
- з 1999 р. – етап ухвалення та впровадження базових засад спільного управління міграцією в ЄС [42, с. 24].

Маастрихтська угода надала нового імпульсу уніфікації підходів: політика у сфері притулку, правила перетину зовнішніх кордонів та їхнього контролю, а також імміграційна політика (умови в'їзду, пересування, проживання, возз'єднання сімей, працевлаштування іноземців, запобігання

несанкціонованій імміграції) були визначені як такі, що становлять спільний інтерес і мають вирішуватися на міжурядовій основі.

При цьому окремо підкреслювалося, що зазначені політики повинні відповідати *Європейській конвенції з прав людини та Конвенції ООН 1951 р. про статус біженців.* Однак міграцію було віднесено до сфери юстиції та внутрішніх справ – так званої «третьої опори» ЄС – разом із протидією наркоманії та міжнародному шахрайству. Це спричинило домінування безпекового підходу: гармонізація міграційної політики переважно відбувалася в контексті забезпечення внутрішньої безпеки, а спільні рішення набули переважно правоохоронного характеру, тоді як інструменти зовнішньої політики та підтримка країн походження мігрантів застосовувалися значно меншою мірою.

Суттєвим кроком на шляху формування єдиного європейського міграційного простору стало набрання чинності у 1995 році відповідними угодами, що закріпили функціонування Шенгенської зони [43].

Подальша інституціоналізація спільної міграційної політики почалася з 1999 року, коли було запущено процес реалізації положень *Амстердамської угоди.* Вона передбачала розроблення єдиної політики щодо управління імміграційними потоками та надання притулку. Водночас це вимагало посилення контролю зовнішніх кордонів, боротьби з незаконною міграцією та притягнення до відповідальності організаторів нелегальних схем.

На цьому тлі сформувалася *модель забезпечення внутрішньої безпеки* держав-членів ЄС шляхом протидії нелегальним міграційним потокам та запровадження механізмів диференційованого розподілу мігрантів, зокрема через квоти між країнами Співтовариства. Особливої актуальності ця модель набрала після *міграційної кризи 2015 року*, коли держави ЄС зіткнулися зі стрімким зростанням кількості осіб, що прибували з країн Близького Сходу та Африки. Гострі військові конфлікти й політична нестабільність у країнах походження мігрантів виявили обмеженість чинних підходів до управління міграцією та захисту внутрішньої безпеки.

У відповідь почала формуватися *модель обов'язкової солідарності*, спрямована на створення програмних і нормативно-правових засад спільної протидії нелегальній міграції. Її сутність полягає у розподілі відповідальності між державами-членами, зокрема шляхом запровадження механізмів спільного регулювання міграційних процесів та підтримки держав, на які припадає найбільше навантаження [42, с. 24].

У 2020 році Європейський Союз започаткував впровадження *Нового пакту щодо міграції та притулку,* який став відповіддю на загострення міграційних викликів у регіоні. Пакт розглядається як ключовий етап реформування міграційної політики ЄС. Його мета – забезпечити більш ефективний, скоординований і водночас гуманний підхід до управління міграційними потоками та надання міжнародного захисту.

Як зазначено на офіційному сайті ЄС, Новий пакт про міграцію та притулок є комплексом нормативно-правових актів і політичних рішень, спрямованих на формування більш справедливих, ефективних і сталих процедур міграції та надання притулку в межах ЄС.

Пакт передбачає:

- спрощення та уніфікацію процедур надання притулку, у тому числі шляхом створення спільних стандартів,

- скорочення бюрократичних бар'єрів для шукачів захисту,

- посилення контролю над міграційними потоками та захист зовнішніх кордонів,

- розвиток інтеграційних заходів у державах-призначення з метою сприяння успішній адаптації та включенню мігрантів у приймаюче суспільство.

Новий пакт щодо міграції та притулку демонструє прагнення ЄС до відповідальної, солідарної та гуманної політики у цій сфері.

За даними International Rescue Committee, станом на кінець вересня 2023 року рекордні *114 мільйонів осіб* у світі були змушені залишити свої домівки – наслідок поєднання кліматичних змін, економічних криз і збройних конфліктів [4]. Значна частина цих людей шукала захисту саме на території ЄС.

Надзвичайно високий рівень міграційного тиску спричинив розбіжності між політичними елітами країн-членів щодо механізмів розподілу мігрантів, обсягу гарантій їхнього захисту та принципів, за якими має здійснюватися цей розподіл. У такій ситуації Новий пакт здатний відіграти роль інструмента компромісу та стати рамковим рішенням, що забезпечить узгоджені правила для всіх держав-членів [44].

Інтеграція біженців за законодавством ЄС

Сьогодні в Європейському Союзі проживає близько 34 мільйонів осіб, народжених за межами Союзу, що становить приблизно 8% населення ЄС. Крім того, кожен десятий молодий житель ЄС віком 15–34 років має щонайменше одного з батьків, які народилися за кордоном. Хоча за останні роки частка людей, народжених поза межами ЄС, зросла, її рівень суттєво відрізняється між державами-членами: понад 10% – у Швеції, Естонії, Люксембурзі, Хорватії, Латвії, Австрії, Мальті та Німеччині, тоді як у Чехії, Угорщині, Румунії, Болгарії, Польщі та Словаччині вона не перевищує 3%.

У структурі міграційних потоків важливо й те, що понад чверть мігрантів має високий рівень освіти. Вони володіють значними компетентнісними ресурсами, однак часто не можуть реалізувати свій потенціал: майже 40% працюють на посадах, що не відповідають їх кваліфікації. Це означає суттєву втрату можливостей як для самих мігрантів, так і для економік приймаючих країн. Водночас близько 20% мігрантів мають лише базову освіту й потребують інтенсивнішої підтримки.

Роль мігрантів та осіб з міграційним походженням у функціонуванні європейських економік і суспільств є визначальною. Це особливо проявилося під час пандемії COVID-19, коли значна частина мігрантів працювала у сфері критично важливих послуг – охороні здоров’я, догляді, логістиці. Однак саме вони належали до груп, що найбільше постраждали від соціально-економічних наслідків пандемії.

ЄС наголошує, що для економічного відновлення та підвищення стійкості після COVID-19 потрібен внесок кожного, а посилення інтеграційних заходів є

не лише моральним обов'язком відповідно до фундаментальних цінностей ЄС, але й економічною необхідністю. Дослідження свідчать, що повноцінне включення мігрантів у ринок праці здатне забезпечити відчутні економічні вигоди: збільшення фіскальних надходжень, наповнення пенсійних фондів та загальне посилення національного добробуту [46].

Законодавча база ЄС, що найбільше впливає на інтеграційну політику, сконцентрована насамперед на недопущенні дискримінації. Основу правового поля становлять *Директиви 2003/109/ЄС «Про статус довгострокових резидентів» та 2003/86/ЄС «Про право на возз'єднання сім'ї»*, які визначають мінімальні стандарти захисту прав мігрантів і одночасно покладають на них певні обов'язки. Стаття 5 Директиви 2003/109 дозволяє державам-членам вимагати від іноземців виконання інтеграційних умов, передбачених національним законодавством. Саме дотримання цих вимог відкриває біженцю доступ до повного спектра прав і свобод.

Директива 2000/43/ЄС гарантує рівність прав і заборону дискримінації на основі расового чи етнічного походження. Принцип рівних можливостей поширюється на сфери: зайнятості; освіти; соціального забезпечення; житла; доступу до товарів та послуг.

Документ також дозволяє застосування позитивних дій для усунення фактичних нерівностей. Питання недискримінації у сфері зайнятості окремо регламентує *Директива 2000/78/ЄС*, яка встановлює загальні рамки рівності.

Разом із тим, Європейська Комісія у своїх звітах неодноразово наголошує на проблемах імплементації цих директив на національному рівні. Це створює перепони для цілісної політики інтеграції, оскільки ключові повноваження в цій сфері залишаються у руках держав-членів, а рівень взаємної довіри між ними у питаннях міграції залишається невисоким. Симптоматично, що навіть після набуття чинності Лісабонським договором компетенції ЄС у сфері імміграції та притулку істотно не розширилися. Стаття 79 лише закликає країни-члени виробляти спільну імміграційну політику, спрямовану на ефективне управління міграційними потоками, справедливе ставлення до осіб, які легально

проживають у ЄС, а також протидію нелегальній міграції та торгівлі людьми, однак реалізація цих положень і надалі залишається предметом складних дискусій [3].

Важливим доказом послідовної інтеграційної політики ЄС є *План дій щодо інтеграції та інклюзії на 2021-2027 роки.* Основні засадничі принципи Плану такі: інклюзія для всіх; цілеспрямована підтримка там, де вона справді необхідна; гендерна рівність та боротьба з дискримінацією; підтримка протягом усіх етапів інтеграційного процесу; максимізація доданої вартості ЄС через партнерство із зацікавленими сторонами.

План окреслює чотири ключові сектори для високопріоритетних дій: 1) освіта і навчання; 2) працевлаштування й розвиток навичок; 3) здоров'я; 4) житло.

Для реалізації цих завдань у межах *Багаторічної фінансової рамки 2021-2027* Європейська Комісія запропонувала:

- зосередити *Фонд притулку та міграції (AMF)* на підтримці заходів ранньої інтеграції та горизонтальних програм;

забезпечити інтеграцію на ринку праці та соціальну інклюзію через *Європейський соціальний фонд плюс (ESF+)*;

підтримувати інфраструктурні проєкти (освіта, житло, охорона здоров'я, догляд за дітьми) через *Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР)*.

Фонди AMF, ESF+ та ЄФРР мають діяти у взаємодії з іншими програмами ЄС – *Erasmus+, Фондом відновлення та стійкості, Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільських районів (EAFRD)* та *InvestEU* – для комплексної підтримки інтеграції. Додатково *Інструмент технічної підтримки* може надавати державам-членам експертну допомогу в розробленні чи вдосконаленні інтеграційної політики [45].

Успіх реалізації Плану дій значною мірою залежить від ефективної взаємодії всіх зацікавлених сторін: національних і місцевих органів влади, мігрантів, приймаючих громад, соціально-економічних партнерів, громадянського суспільства – включно з мігрантськими організаціями – та

приватного сектору. Європейська Комісія активно підтримує багаторівневі партнерства та мережі обміну досвідом.

Європейська мережа інтеграції (EIN) об'єднує представників органів влади всіх 27 держав-членів ЄС і двох країн ЄЕЗ – Ісландії та Норвегії, які відповідають за інтеграцію мігрантів. Вона бере участь у плануванні та реалізації фінансових інструментів ЄС, зокрема Фонду AMIF, а також організовує навчальні візити, експертні оцінки, семінари та заходи з обміну досвідом.

Оскільки інтеграційні процеси передусім розгортаються на місцевому рівні, ЄС посилює співпрацю з муніципалітетами та регіонами й підтримує їх через фінансові програми. Місцеві громади забезпечують точки дотику між мігрантами та місцевими жителями – на ринку праці, в освіті, у сімейному середовищі. Водночас саме громади найчастіше стикаються з практичними проблемами інтеграції та інклюзії.

У понад 20 державах-членах ЄС соціально-економічні партнери реалізують широкий спектр інтеграційних проєктів. ЄС співфінансував низку інноваційних ініціатив із включення мігрантів на ринок праці за участі роботодавців, торгово-промислових палат, профспілок і мігрантських асоціацій.

Важливу роль відіграє також *Європейський комітет регіонів (CoR)*, який представляє інтереси регіональних і місцевих органів влади в інституціях ЄС. У 2019 році він започаткував ініціативу *«Міста та регіони за інтеграцію» (CRII)*, що сприяє обміну досвідом між муніципалітетами та регіонами, які працюють над інтеграцією мігрантів. Комітет регіонів також сформував добірку успішних практик у сфері інтеграції [46].

Висновки до розділу 1

У першому розділі здійснено системний теоретико-правовий аналіз феномену вимушеної міграції та засад соціального захисту біженців у міжнародному та європейському контекстах. Дослідження дозволило встановити, що у XXI столітті міграційні процеси набувають безпрецедентної динаміки і складності, а категорія «біженець» є результатом тривалого формування міжнародно-правових норм, спрямованих на захист осіб, які вимушено покинули країну походження. Провідну роль у розбудові системи захисту відіграли Конвенція ООН про статус біженців 1951 року, Протокол 1967 року та інші міжнародні документи, що поступово розширили правові рамки, уточнили критерії визнання біженців і закріпили принцип невидворення як фундаментальний стандарт міжнародного права.

Аналіз діяльності ключових міжнародних організацій показав, що УВКБ ООН, Міжнародна організація з міграції та Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця формують глобальну систему гуманітарної підтримки, яка забезпечує координацію допомоги, захист вразливих груп, організацію евакуації та інтеграційні заходи. Їхня діяльність має особливе значення в умовах масштабних переміщень населення, спричинених війнами або гуманітарними кризами, що особливо актуалізувалося після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Дослідження європейських правових механізмів засвідчило, що Європейський Союз сформував цілісну систему норм і директив, спрямованих на забезпечення захисту шукачів притулку та біженців. Ключовими елементами цієї системи є Кваліфікаційна директива 2011/95/ЄС, Директива про умови прийому 2013/33/ЄС, Директива про процедури притулку 2013/32/ЄС, а також Дублінський регламент III. Вони визначають стандарти прийому, процедури розгляду заяв, критерії надання статусу та гарантії прав осіб, що потребують міжнародного захисту. Особливе місце посідає Директива 2001/55/ЄС про

тимчасовий захист, яка стала ключовим інструментом реагування ЄС на масовий наплив українських біженців у 2022–2025 роках.

У рамках Ради Європи інтеграція мігрантів розглядається як багатовимірний процес, що охоплює соціальний, економічний, культурний та політичний виміри й базується на принципах прав людини, рівності та міжкультурного діалогу. Важливими концептуальними документами є Біла книга з міжкультурного діалогу, рекомендації щодо протидії торгівлі людьми та стандарти захисту дітей-мігрантів. Порівняльний аналіз інтеграційних моделей показав, що в Європі співіснують різні підходи – від асиміляційних до мультикультурних і інтеркультурних – що зумовлює складність вироблення універсальних стандартів.

Узагальнюючи, теоретичний аналіз засвідчує, що міжнародні й європейські підходи до захисту та інтеграції біженців спираються на поєднання гуманітарних, правових і соціальних принципів. Вони формують основу для практичної реалізації соціальної політики країн ЄС щодо українських біженців, визначаючи рамки, інструменти та стандарти підтримки.

РОЗДІЛ 2
СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Аналіз соціальної політики держав Європейського Союзу щодо українських біженців, на наш погляд, потребує концептуально вмотивованої логіки викладу. Як ми вважаємо, послідовність аналізу має ґрунтуватися не на географічному принципі, а на системності моделей підтримки, масштабах прийому українців та особливостях національної соціальної політики, що вирізняють кожну державу в загальноєвропейському гуманітарному контексті.

Саме тому першою ми розглядаємо Німеччину – одну з ключових країн ЄС, яка прийняла найбільшу кількість українських біженців, розгорнула широкі механізми соціального захисту (медична допомога, виплати, житло) та стала орієнтиром для інших держав у реалізації Директиви ЄС про тимчасовий захист.

Другу позицію закономірно займає Польща – найближча держава первинного прийому, котра оперативно створила порядок надання допомоги, запровадила спеціальний правовий режим (PESEL UKR), забезпечила доступ до ринку праці та освіти. Масштаб і швидкість реагування Польщі формують важливий контраст до німецької моделі.

Третьою, на наш погляд, логічно подати характеристику Нідерландів – країни зі складним поєднанням високих соціальних стандартів, розвиненої інфраструктури підтримки та гострої житлової кризи. Нідерланди демонструють одну з найвищих часток зайнятості українців серед усіх держав ЄС, але водночас стикаються з дефіцитом житла та переповненням приймальних центрів, що зумовлює постійні зміни в політиці прийому.

Далі пропонуємо розглядати Іспанію – державу з ефективно організованою процедурою тимчасового захисту, розгалуженою системою соціальних сервісів та значним досвідом роботи з українськими громадами. Іспанська модель є показовою щодо інтеграційної та освітньої підтримки.

Завершує порівняльний аналіз Ірландія – специфічний кейс країни, яка на початку повномасштабного вторгнення стала однією з найбільш відкритих та щедрих щодо українців, але у 2024–2025 роках зазнала суттєвих змін у політиці підтримки через структурну житлову кризу. Цей кейс, на наш погляд, виявляє межі стійкості гуманітарних систем в умовах тривалих криз.

Узагальнюючи, вважаємо, що саме така послідовність дає змогу послідовно й об'єктивно представити варіативність моделей соціальної політики країн ЄС, простежити динаміку їх реакцій та окреслити ключові тенденції європейської підтримки українських біженців.

2.1. Політика прийому та соціальної підтримки українців у Німеччині

Міграційна політика повоєнної Німеччини, тобто після Другої світової війни, пройшла тривалий і складний шлях еволюції. Першою великою групою мігрантів, яка з'явилася у ФРН, були так звані гастарбайтери – трудові мігранти, яких цілеспрямовано вербували до Німеччини у 1950-х–1960-х роках. Їх запрошували для подолання гострого дефіциту робочої сили в період повоєнної відбудови. Саме вони зробили відчутний внесок у так зване «економічне диво» – усталений публіцистичний вислів, а не офіційний правовий термін.

Федеративна Республіка Німеччина уклала двосторонні угоди про вербування іноземних робітників з Італією (1955), Іспанією та Грецією (1960), Туреччиною (1961), Марокко (1963), Португалією (1964), Тунісом (1965) та Югославією (1968). Трудові мігранти отримали назву «гастарбайтери», оскільки їхнє перебування спочатку задумувалося як тимчасове, з подальшим поверненням до країн походження. Однак значна частина цих працівників залишилася у ФРН назавжди й згодом перевезла до Німеччини свої родини. Після нафтової (цінової) кризи та зростання безробіття набір іноземної робочої сили було припинено 1973 року шляхом так званого «заморожування набору».

Загалом з кінця 1950-х років і до введення заборони у 1973 році до Німеччини прибуло близько 14 млн трудових мігрантів, з яких приблизно 11 млн згодом повернулися до країн походження [47].

Обмін нотами від 30 жовтня 1961 року між урядом Федеративної Республіки Німеччина та урядом Турецької Республіки закріпив угоду про регулювання працевлаштування турецьких робітників у ФРН. У пункті 4 вербальної ноти зазначалося, що «Федеральний інститут також надсилає до Турецького інституту для інформування зацікавлених турецьких працівників короткий виклад загальних умов праці та життя у Федеративній Республіці Німеччина, а також приклади заробітної плати для професій, що переважно розглядаються. Збірник також містить інформацію про розмір податкових відрахувань та внесків на соціальне страхування та страхування на випадок безробіття із заробітної плати, а також про основні правила та виплати соціального забезпечення. Ця інформація буде виправлена за потреби відповідно до поточного стану справ» [48].

Це свідчить про те, що будь-який працівник, який працював за контрактом у Німеччині, був зобов’язаний сплачувати податки та внески на соціальне страхування, зокрема страхування на випадок безробіття.

У 2018 році німецький медіа-ресурс «Deutschlandfunk» опублікував матеріал, присвячений гастарбайтерам того періоду. Автори наголошують, що інтеграція так званого «покоління гастарбайтерів» фактично була прогаяна ще на етапі їх масового прибуття півстоліття тому. Водночас багато самих працівників не виявляли зацікавленості у глибокій інтеграції: зароблені кошти часто переводилися до країн походження й інвестувалися, зокрема, у нерухомість. Після завершення трудової діяльності в Німеччині чимало з них планували повернутися на «стару батьківщину». Дослідник міграції Серхат Каракаялі з Люнебурзького університету пояснює це так: «У країнах з різними середніми доходами та нижчими цінами вони можуть купити набагато більше товарів і послуг на ту саму пенсію, ніж у Німеччині».

У цьому ж матеріалі наводиться історія Джефрі Арі, якій було 19 років, коли концерн Siemens привіз її з Туреччини до Мюнхена як фабричну робітницю. Вона згадує: «Але перед тим, як я приїхала, я щойно закінчила школу і три тижні проходила мовні курси у Стамбулі. Три тижні». Джефрі Арі й досі вважає ці три тижні, протягом яких вона опанувала базові терміни для щоденної роботи на фабриці, майже привілеєм: «Я опинилася там випадково. Але інакше – у гастарбайтерів такого шансу не було. Вони просто приїжджали. Потім якось чужа країна, головний залізничний вокзал – виходити. А потім здогадуватися, куди йти» [49].

З наведених свідчень можна зробити висновок, що в той період інтеграційна політика де-факто була мінімальною: головними для всіх сторін залишалися економічні цілі – заробіток для працівників і забезпечення економічного зростання для держави у післявоєнний час.

Сьогодні, окрім конституційного права на притулок (закріпленого в Основному законі), у Німеччині існують ще три основні форми захисту, які можуть бути надані в рамках процедури надання притулку: 1) визнання статусу біженця (згідно з Женевською конвенцією про статус біженців); 2) додатковий (субсидіарний) захист; 3) заборона на депортацію.

Відповідно до ст. 1A № 2 Женевської конвенції про статус біженців, притулок або статус біженця, як правило, надається лише тим особам, яких переслідують «через їхню расу, релігію, національність, належність до певної соціальної групи або політичні переконання».

Додатковий захист можуть отримати особи, які не підпадають під критерії надання притулку чи визнання біженцем, але у разі повернення до країни походження зазнають серйозної загрози для життя, здоров’я чи свободи. Заборона на депортацію застосовується тоді, коли примусове повернення до держави походження суперечитиме Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ).

Особи, які мають право на притулок, а також біженці, яким надано статус біженця чи додатковий захист, спершу отримують трирічний дозвіл на

проживання. Цей документ водночас дає право на оплачувану працю. Після п’яти років – а в окремих випадках навіть після трьох – за умови виконання інтеграційних вимог (насамперед достатнього рівня володіння німецькою мовою та значною мірою самостійного матеріального забезпечення) може бути наданий дозвіл на поселення, тобто постійний дозвіл на проживання.

Особи, щодо яких застосовано заборону на депортацію, спочатку отримують дозвіл на проживання строком на один рік з правом на працю. Цей статус може продовжуватися, а дозвіл на поселення вони можуть отримати не раніше ніж після п’яти років перебування у Німеччині [50].

У 2015–2016 роках Європейський Союз зіткнувся з безпрецедентним напливом шукачів притулку, який часто називають «європейською кризою біженців». За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), понад 1,3 млн осіб перетнули Середземне та Егейське моря в намаганні дістатися до Європи, тисячі загинули, намагаючись пройти небезпечні морські маршрути.

Німеччина стала основним пунктом призначення для значної частини цих людей, прийнявши більше біженців, ніж будь-яка інша країна ЄС. У 2015 році країна, як відомо, фактично запровадила політику «відкритих кордонів». Того року Німеччина прийняла близько 890 000 біженців і отримала 476 649 офіційних заяв про надання політичного притулку – це була найбільша річна кількість заяв за всю історію Федеративної Республіки. Уже 2016 року, на тлі політичних дискусій та суспільної напруги, федеральний уряд зайняв значно більш стриману позицію та відновив посилений контроль на кордонах.

Подальший переломною подією стала Угода між ЄС та Туреччиною, підписана у березні 2016 року. Вона надала Греції можливість повертати «незаконних мігрантів» до Туреччини та істотно ускладнила доступ біженців з країн Близького Сходу до Західної Європи сухопутними маршрутами. Як наслідок, загальна кількість осіб, які прибули до Німеччини у 2016 році, різко скоротилася – до 280 000 [51].

Навіть у порівнянні з масовим прибуттям біженців з України у 2022 році,

масштаби кризи 2015–2016 років виявилися суттєво більшими, що наочно демонструє рис. 1.

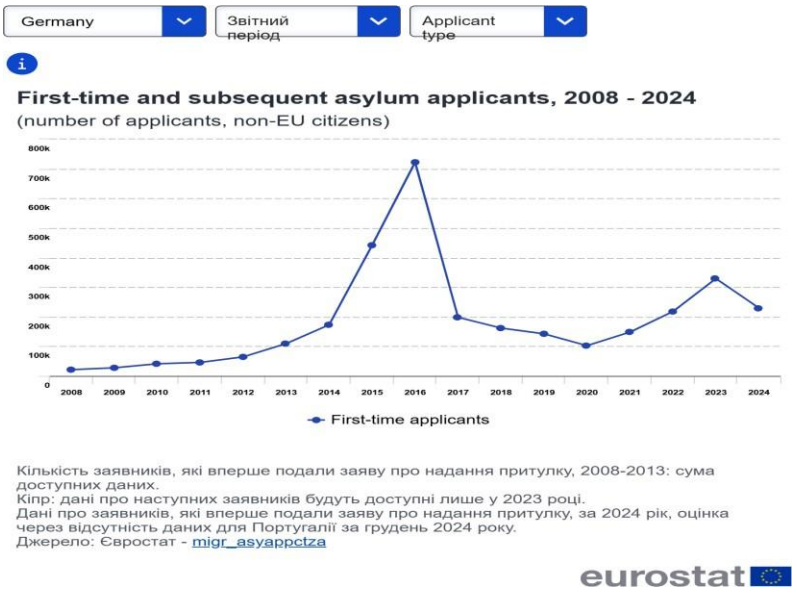

Рис. 1. Дані Євростату (2008-2024 рр.) щодо кількості осіб, які вперше подали заяву про надання притулку в Німеччині

У 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну Європейський Союз зіткнувся з масштабним напливом переміщених осіб. У відповідь Рада ЄС уперше активувала *Директиву 2001/55/ЄС*, яка встановлює мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового прибуття переміщених осіб та визначає механізми збалансованого розподілу відповідальності між державами-членами. Відповідно до пункту 1 статті 8 Директиви, *«держави-члени вживають необхідних заходів для надання особам, які користуються тимчасовим захистом, дозволу на проживання на увесь термін дії захисту. З цією метою видаються документи або інші рівнозначні докази»* [52].

У Німеччині ці положення реалізовано через *§24 Закону про перебування (AufenthG)*. Він передбачає: *«Іноземному громадянину, якому надано тимчасовий захист відповідно до рішення Ради Європейського Союзу на підставі Директиви 2001/55/ЄС та який погодився на розміщення на*

федеральній території, надається дозвіл на проживання на строк дії тимчасового захисту» [53]. До 2022 року §24 практично не застосовувався. Масове використання цього механізму щодо українських біженців стало безпрецедентним і відкрило широкий спектр прав та соціальних гарантій.

Одразу після отримання дозволу на проживання особа набуває права на соціальне забезпечення та підтримку у сфері працевлаштування. Німецьке законодавство встановлює, що соціальна допомога призначається як громадянам Німеччини у складних життєвих обставинах, так і іноземцям із тимчасовим захистом. Працездатні особи реєструються в *Jobcenter,* який виплачує базові виплати: 563 євро – для дорослих, 506 євро – для дорослих партнерів, 471 євро – для дітей 14–17 років, 390 євро – для дітей 6–13 років, 357 євро – для дітей до 6 років. Окрім цього, покриваються «розумні витрати» на житло та опалення, а також додаткові й одноразові потреби (наприклад, забезпечення первинного меблювання).

Важливим елементом є те, що Jobcenter сплачує медичне страхування, а також внески до пенсійної та страхової системи на випадок безробіття за всіх отримувачів допомоги [54]. Це забезпечує повноцінний доступ до системи соціального захисту, порівнянний із доступом громадян Німеччини.

Паралельно у 2022–2023 роках було розгорнуто значні ініціативи щодо інтеграції. Чимало мовних шкіл отримали фінансування для безоплатного навчання українських біженців; низка університетів і вищих шкіл відкрила безкоштовні мовні та підготовчі програми для потенційних студентів. Частина таких проєктів фінансується й сьогодні федеральними землями, громадськими організаціями та державними структурами. §24 також гарантує право навчання в школах, гімназіях, університетах, здобуття професійної освіти через систему *Ausbildung* або подвійного навчання.

З огляду на обсяг прав, наданих українським громадянам, їхній статус можна порівняти з режимом найбільшого сприяння, а подекуди – з майже національним режимом, за винятком виборчих прав.

Попри зниження кількості заяв на отримання статусу біженця у 2024 році (рис. 1), Німеччина й надалі залишається провідною країною призначення для осіб, які шукають захист та кращі умови життя (рис. 2).

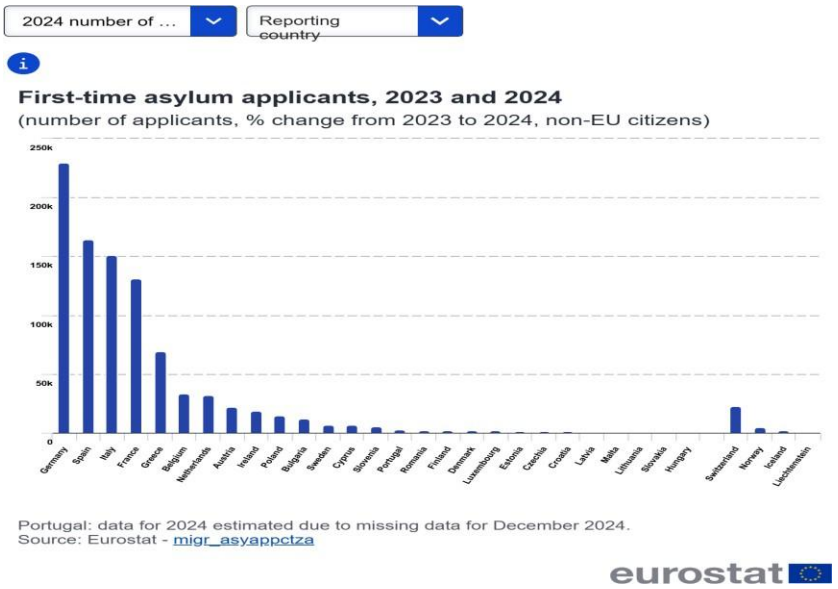

Рис. 2. «Дані Євростату щодо зареєстрованої кількості шукачів притулку на території Німеччини у 2023-2024 роках»

Фінансовий вимір підтримки шукачів притулку в Німеччині

Витрати федеральних земель Німеччини на забезпечення потреб біженців та шукачів притулку залишаються значним і стабільним елементом державної соціальної політики. Згідно із Законом про допомогу шукачам притулку (Asylbewerberleistungsgesetz), у 2023 році сукупні валові витрати всіх федеральних земель становили близько 6,3 млрд євро. Для порівняння, у 2022 році цей показник був дещо вищим – приблизно 6,5 млрд євро, у 2021 році – 4,3 млрд євро, у 2020 році – 4,2 млрд євро, у 2019 році – 4,4 млрд євро, у 2018 році – 4,9 млрд євро, а у 2017 році – близько 5,9 млрд євро [55].

Динаміка цих витрат демонструє як вплив циклічних міграційних хвиль, так і реакцію держави на зміну соціально-економічних умов, зокрема підвищене навантаження на соціальні системи у роки зростання кількості заявників.

2.2. Політика інтеграції та соціальних гарантій для українців у Польщі

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, що спричинило масовий вимушений виїзд українців за кордон, у Польщі активізували свою діяльність міжнародні гуманітарні організації (Premiere Urgence International, CARE, IOM, UNHCR, Soleterre), місцеві громадські ініціативи (Homo Faber, Ocalenie Foundation) та численні волонтерські спільноти. На рівні ЄС Європейська Комісія схвалила механізми тимчасового захисту для осіб, які рятуються від війни, а Польща ухвалила спеціальний Закон «Про надання допомоги громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави» (USTAWA z dnia 12 marca 2022 r.), що визначає правовий статус, права та умови перебування громадян України, які в'їхали до Польщі після 24 лютого 2022 року.

Стаття 1 Закону окреслює коло осіб, які мають право на тимчасовий захист у Польщі. До них належать:

- громадяни України, які прибули на територію Республіки Польща безпосередньо з України у зв'язку з воєнними діями;

- громадяни України, які мають Карту поляка, та їхні найближчі родичі, якщо вони виїхали з України з огляду на війну;

- чоловік/дружина громадянина України, який/яка не має українського громадянства, за умови, що в'їзд до Польщі відбувся безпосередньо з території України у зв'язку з бойовими діями.

Для зазначених категорій осіб передбачено легальне перебування протягом 18 місяців, відліком від 24 лютого 2022 року (*USTAWA z dnia 12 marca 2022 r.*). Закон не лише визначає правовий статус українців, а й регулює:

- створення Фонду сприяння для фінансування або співфінансування заходів підтримки громадян України;

- особливі правила продовження строків легального перебування та чинності документів, виданих польськими органами влади (дозволи на в'їзд і проживання);

- специфічні умови для студентів, викладачів та науковців – громадян України й громадян Польщі, які в'їжджають з території України;

- спеціальні положення щодо організації навчання, виховання й догляду за дітьми та учнями – громадянами України, зокрема додаткові повноваження й підтримку органів місцевого самоврядування у зв'язку з новими освітніми завданнями;

- особливі правила функціонування закладів вищої освіти, спрямовані на забезпечення українським громадянам місць для навчання;

- спрощені умови здійснення підприємницької діяльності громадянами України, які легально перебувають у Польщі (Amendment to the Law on Assistance to Ukrainian Citizens in Connection With the Armed Conflict on the Territory of the Country - Office for Foreigners - Gov.pl Website, n.d.).

Закон також зрівнює в правах українців (та інших осіб, на яких він поширюється) з громадянами Польщі у ключових сферах:

- доступ до ринку праці, можливість реєстрації як безробітних або осіб у пошуку роботи;

- право на соціальні виплати й сімейні пільги (для родин з дітьми, осіб з інвалідністю тощо);

- доступ до системи охорони здоров'я, включно з психологічною підтримкою.

Ключовою умовою реалізації більшості прав є отримання ідентифікаційного номера PESEL (PESEL UKR – спеціальний статус для громадян України). Він відкриває доступ до медичних, соціальних та освітніх послуг, а також дозволяє створити довірений електронний профіль для користування публічними е-послугами (зокрема, отримання електронних рецептів). Діти також отримують PESEL, але заяву від їхнього імені подає один із батьків, опікун, працівник пробації, тимчасовий опікун, призначений судом,

або особа, яка фактично здійснює опіку (Отримай Номер PESEL Та Довірений Профіль…, Gov.pl, n.d.).

PESEL UKR надає українцям право на проживання, доступ до соціальної допомоги, охорони здоров'я, можливість працевлаштування та навчання у Польщі. Медична допомога надається на тих самих умовах, що й громадянам Польщі: можна зареєструватися до сімейного лікаря, отримати направлення до вузькопрофільних фахівців, скористатися стаціонарним або психіатричним лікуванням, а також правом на придбання ліків зі знижкою.

У центрах соціального захисту за місцем проживання особи з України можуть отримати грошову та/або натуральну допомогу, серед якої:

- одноразова виплата 300 злотих на особу;
- доплати на харчування, послуги догляду, забезпечення притулком або житлом;
- допомога в кризових ситуаціях, консультації психолога чи соціального працівника (Diia.pl – Перша Повністю Цифрова Посвідка На Проживання!, Portal Gov.pl, n.d.).

Для пошуку роботи українці з тимчасовим захистом можуть звертатися до повітових бюро зайнятості, де їм надають допомогу у працевлаштуванні й профорієнтаційні консультації. Для осіб, які в'їхали після 24 лютого 2022 року, скасовано обов'язок мати окремий дозвіл на роботу, достатньо, щоб роботодавець повідомив бюро зайнятості про працевлаштування громадянина України.

У сфері освіти громадяни України можуть зарахувати дітей до ясел, дитячих клубів, дитячих садків і шкіл. Для дітей, які недостатньо володіють польською мовою, організовують додаткові заняття з польської та інших предметів або залучають асистентів, що володіють українською й польською (Życie i praca w Polsce, 2022, n.d.). Держава також надає право на щомісячну допомогу на дитину в розмірі 500 злотих та одноразову підтримку перед початком навчального року для покриття витрат на шкільні потреби (Соціальна допомога на виховання дітей, Portal Gov.pl, n.d.). Батьки дітей з тяжкими

формами інвалідності, які потребують домашнього догляду, можуть отримувати додаткові виплати.

Особливої уваги потребують діти без супроводу. За польським законодавством до 18 років дитина має проживати з батьками чи опікуном. Якщо дитина в'їжджає на територію Польщі самостійно, держава зобов'язана забезпечити їй законного опікуна – це може бути родич, знайомий або інша особа. Тимчасовий опікун призначається судом у справах опіки та піклування; його дії контролюють органи соціального захисту, а рішення щодо важливих питань життя чи майна дитини потребують згоди суду (Дитина без опіки в Польщі та Україні, 2022).

Протягом 2022 року до закону неодноразово вносилися зміни та уточнення. Зокрема, з січня 2023 року було змінено умови отримання безоплатного житла: частина осіб має частково або повністю покривати витрати на проживання самостійно (обмеження не стосуються вагітних жінок, осіб з інвалідністю, дітей, людей похилого віку та осіб, які опікуються трьома й більше дітьми). Також конкретизовано правила виїзду за межі Польщі та повторного звернення за тимчасовим захистом (Turaieva, 2023).

Таким чином, Польща запровадила спеціальний правовий режим підтримки громадян України, які прибули після 24 лютого 2022 року. Він поєднує загальноєвропейський механізм тимчасового захисту з національними інструментами соціальної, освітньої та медичної підтримки. Отримання статусу PESEL UKR є ключовою умовою доступу до цих послуг. Українці в Польщі можуть користуватися системою охорони здоров'я, влаштовувати дітей до освітніх закладів, отримувати соціальні виплати (зокрема «500+» на дитину), працювати та відкривати бізнес. Для неповнолітніх без супроводу держава гарантує призначення законного опікуна. У підсумку громадяни України в Польщі фактично отримують доступ до широкого спектра прав і послуг, максимально наближених до тих, якими користуються громадяни Республіки Польща.

2.3. Механізми тимчасового захисту та соціальної підтримки у Іспанії

4 березня 2022 року в Європейському Союзі було офіційно активовано Директиву 2001/55/ЄС про тимчасовий захист. Її застосування дало змогу державам-членам не вдаватися до тривалої та складної стандартної процедури надання притулку й запровадити прискорений, спрощений механізм доступу до захисту для великої кількості осіб, які масово прибувають до ЄС унаслідок надзвичайних обставин. Тимчасовий захист виступає спеціальним інструментом права ЄС у сфері притулку, що застосовується в особливо кризових ситуаціях і покликаний, з одного боку, оперативно гарантувати безпеку та основні права вимушено переміщених осіб, а з іншого – підтримати держави-члени у стабільному функціонуванні їхніх національних систем надання притулку.

У межах цього механізму право на тимчасовий захист в Іспанії мають усі громадяни України, які прибули на територію країни після 24 лютого 2022 року. Крім того, до кола осіб, які можуть претендувати на такий статус, належать:

- особи без громадянства та громадяни третіх країн, які на законних підставах проживали в Україні (маючи чинний дозвіл на перебування – постійний або інший, зокрема як студенти, особи зі статусом біженця тощо) і не можуть повернутися до країни чи регіону свого походження;
- громадяни України, котрі легально перебували в Іспанії до 24 лютого 2022 року і не мають змоги повернутися в Україну через війну;
- члени сімей усіх вищезазначених категорій;
- громадяни України, які до 24 лютого 2022 року перебували в Іспанії у нерегулярному (нелегальному) статусі й унаслідок війни також не можуть повернутися в Україну.

Заяву на отримання тимчасового захисту можна подати, звернувшись до Національної поліції, до центрів прийому, догляду та перенаправлення біженців або до визначених поліцейських відділків. Запит на тимчасовий захист

розглядається протягом 24 годин, а наданий статус діє щонайменше один рік і може бути продовжений до максимум трьох років. Після надання тимчасового захисту українці здобувають, зокрема, такі права: дозвіл на проживання, право на працю (у тому числі самозайнятість), доступ до системи освіти та професійної підготовки, до соціальної допомоги, до медичного обслуговування тощо. Якщо протягом цього періоду особі надається статус біженця, тимчасовий захист трансформується у постійний. Якщо ж надано додатковий захист (продовження захисту без визнання статусу біженця), строк дії тимчасового захисту обмежується п’ятьма роками [23, с. 14].

Тимчасовий захист відрізняється від статусу біженця, але в певних аспектах прирівнюється до нього юридично. Біженство – це форма міжнародного захисту, яка застосовується у випадках переслідування за ознаками, визначеними Женевською конвенцією та Законом Іспанії про притулок 2009 року: через расу, релігію, політичні переконання, етнічне походження, стать, сексуальну орієнтацію тощо [26, с. 65]. Заяву на міжнародний захист можна подати до компетентних органів влади Іспанії, безпосередньо на кордоні, в аеропортах або на сухопутних пунктах перетину.

Права осіб, які шукають міжнародного захисту, є більш обмеженими, ніж у випадку тимчасового захисту, й охоплюють:

- право перебувати на території Іспанії протягом усього розгляду заяви;
- свободу пересування в межах країни;
- доступ до ринку праці лише через шість місяців після подання заяви;
- право на юридичну допомогу та послуги перекладача.

Натомість тимчасовий захист фактично надає статус, еквівалентний дозволу на проживання резидента ЄС (ВНЖ). Для українців є два варіанти дій:

1) отримати тимчасовий захист без участі в соціальних програмах підтримки й самостійно забезпечувати житло, працевлаштування тощо;

2) поєднати тимчасовий захист із зверненням по допомогу до державних та міжнародних благодійних організацій, які реалізують спеціальні програми підтримки українців.

До основних організацій, що здійснюють прийом і супровід біженців в Іспанії, належать асоціація ACCEM, Комісія з питань допомоги біженцям CEAR та Червоний Хрест. У різному обсязі вони забезпечують повний цикл підтримки: від надання прихистку до супроводу інтеграції в приймаюче суспільство. Зокрема, CEAR пропонує широкий комплекс послуг – юридичну, психологічну, гуманітарну, медичну та фінансову підтримку.

Процес отримання тимчасового захисту та доступу до програм допомоги

Процедура оформлення тимчасового захисту складається з кількох етапів і починається з попереднього запису на «сіту» – зустріч у відповідній соціальній або поліцейській службі.

1. Перший етап**.** Під час первинного візиту особа має підтвердити належність до однієї з груп, щодо яких застосовується режим тимчасового захисту, – пред'явити закордонний паспорт або, за його відсутності, внутрішній паспорт чи інший документ, що посвідчує особу. Соціальні служби оформлюють NIE (Número de Identidad de Extranjero) – ідентифікаційний номер іноземця. Сам по собі NIE ще не означає надання тимчасового захисту, але є необхідною передумовою для оформлення відповідного статусу.

2. Другий етап. Наступним кроком є запис на сіту для здачі відбитків пальців. Після повторного візиту до відповідного підрозділу особа сплачує адміністративний збір (приблизно 20 євро).

3. Третій етап. Після сплати збору розпочинається орієнтовний 40-денний період опрацювання. Тому призначати сіту для отримання пластикової картки тимчасового захисту слід не раніше, ніж через сорок днів. За результатами процедури вимушено переміщені особи отримують TIE (Tarjeta de Identidad de Extranjero) – посвідчення особи іноземця, що підтверджує надання тимчасового захисту.

Якщо людина, яка має тимчасовий захист, не має доходу і потребує підтримки, вона може звернутися до організацій, які займаються наданням прихистку та інтеграційним супроводом. Програми допомоги зазвичай складаються з трьох послідовних фаз.

Перша фаза передбачає постановку на облік, надання тимчасового житла (хостел, готель) і закріплення юридичного представника, який безоплатно консультує щодо подальших дій. Якщо особа ще не оформила тимчасовий захист, організація допомагає отримати NIE та TIE. На цьому етапі забезпечуються базові потреби – проживання та харчування.

Друга фаза передбачає розміщення в більш стабільному житлі – квартирі або центрі для біженців. У цей період вимушені мігранти користуються широким спектром соціальних послуг: безкоштовною медициною, забезпеченням харчуванням, курсами іспанської мови. Виплачуються кошти на проїзд (приблизно 50 євро на особу на місяць) та на одяг (близько 90 євро на квартал). У центрах для біженців працюють фахівці з працевлаштування, які допомагають підготувати резюме, роз’яснюють особливості ринку праці, інформують про можливості курсів і стажувань.

Третя фаза розрахована на тих, хто уже адаптувався, опанував мову, працевлаштувався і здатен самостійно забезпечувати житло та харчування. На цьому етапі з’являються безпосередні фінансові виплати. Так, сім’я з п’яти осіб може отримувати близько 1300 євро на місяць (сума покликана покрити витрати на оренду, комунальні послуги, харчування тощо). Для однієї особи розмір виплати становить приблизно 260 євро на місяць.

Водночас існує й інший шлях: людина може користуватися режимом тимчасового захисту, але не брати участі в програмі притулку й інтеграції – у такому разі вона самостійно оплачує житло та інші витрати. Складність полягає в тому, що укладання договору оренди житла зазвичай можливе лише за наявності трудового контракту, який підтверджує платоспроможність орендаря.

Окремим каналом пошуку житла є державна українська платформа prykhystok.gov.ua, де можна знайти пропозиції безоплатного розміщення в різних країнах світу. Перевага полягає в оперативності: особа може залишити запит, зв’язатися з приймаючою стороною і швидко отримати відповідь.

Вимушено переміщені особи, які орендують житло самостійно або проживають у приймаючих іспанських родинах на волонтерських засадах, також можуть претендувати на державну фінансову підтримку.

2 серпня 2022 року Міністерство соціального захисту та міграції Іспанії затвердило програму фінансової допомоги для українських тимчасових переселенців. На її реалізацію Уряд Іспанії виділив 58 800 000 євро; програму заплановано реалізувати до 31.12.2023 року. Українці можуть отримувати 400 євро на дорослого; 100 євро на дитину, за умови, що вони:

- мають статус тимчасового захисту в Іспанії;
- не перебувають на утриманні офіційних благодійних організацій (CEAR, ACCEM, Червоний Хрест тощо);
- мають прописку (empadronamiento) в одному з муніципалітетів;
- не отримують офіційного доходу.

Директива встановлює граничні рівні доходів:

– не більше 481,60 євро на місяць для однієї дорослої особи;

– 629 євро для одного дорослого з дитиною;

– 1071,59 євро для двох дорослих із трьома дітьми.

Для підтвердження відсутності чи низького рівня доходів необхідно надати витяги з реєстру зайнятих осіб, довідки про працевлаштування/безробіття, а також документи, що підтверджують відсутність інших соціальних або пенсійних виплат. Водночас програма має низку вад: не завжди чітко прописано алгоритми призначення та виплати допомоги, тому деталі значною мірою залежать від рішень органів влади кожної автономної спільноти; іноді виплати здійснюються також через міжнародні чи місцеві організації.

Отримання медичної допомоги та оформлення прописки

В Іспанії діє так звана універсальна система охорони здоров’я, відповідно до якої все населення країни, зокрема іноземці, біженці, шукачі притулку та особи без громадянства, мають право на доступ до безоплатної медико-санітарної допомоги в межах Національної системи охорони здоров’я. Закон 12/2009 про притулок гарантує біженцям і шукачам притулку право на освіту,

медичну допомогу, житло, соціальну підтримку та соціальні послуги на тих самих умовах, що й громадянам Іспанії.

Для отримання первинної медичної допомоги потрібно звернутися до центру охорони здоров'я або центру первинної медичної допомоги – таких собі амбулаторій, де приймає лікар первинної ланки й у разі потреби скеровує пацієнта до профільного фахівця (травматолога, гінеколога, онколога тощо). У більшості лікарень також діють відділення невідкладної допомоги, де приймають без попереднього запису.

Щоб записатися на прийом, громадянам України необхідно мати документ, що посвідчує особу (чинний NIE або TIE), а також «tarjeta sanitaria» – медичну картку, на якій фіксується вся електронна інформація про стан здоров'я людини. Для отримання цієї картки потрібно мати номер соціального страхування, який видається Національним інститутом соціального забезпечення Іспанії.

Доступ до лікарських засобів

Українці, які перебувають у центрах для біженців і користуються програмами допомоги, можуть одержувати ліки безкоштовно за такою схемою:

1) звернення до лікаря (у центрі прийому або в закріпленому медичному закладі);

2) отримання паперового рецепта або направлення;

3) пред'явлення його в аптеці, де ліки видаються безоплатно – їх оплачує організація, що веде програму для біженців.

Особи, які не користуються програмами притулку або перебувають на завершальній, третій фазі, звертаються до сімейного лікаря за місцем проживання. Бажано мати перекладену іспанською мовою медичну документацію з України. Лікар виписує потрібні препарати, і приблизно 10 % їхньої вартості сплачує сама особа, решту компенсує система охорони здоров'я.

Оформлення статусу особи з інвалідністю

Громадяни України, які прагнуть оформити статус особи з інвалідністю, мають записатися на сіту, надати перекладені іспанською мовою медичні документи з України, посвідчення тимчасового захисту, посвідку на

проживання, медичну картку та висновки іспанських лікарів. Після цього людину скеровують до відповідного департаменту з прав осіб з обмеженою працездатністю, де проводиться додатковий медичний огляд. У разі підтвердження інвалідності видається спеціальна картка-посвідчення, що надає додаткові пільги. Увесь процес може тривати від кількох місяців до року.

Оформлення прописки (empadronamiento). Чим більший набір документів має іноземець в Іспанії, тим ширшим є спектр його прав і можливостей. Іспанська прописка (empadronamiento) відкриває для громадян України доступ до зарахування дітей до дитячих садків і шкіл; вступу до закладів вищої освіти; отримання додаткових соціальних пільг; оформлення водійського посвідчення; отримання медичної картки.

На перших двох етапах програми підтримки біженців соціальні працівники організацій, до яких звертаються вимушено переміщені особи, зазвичай самі оформлюють прописку на адресу центру для біженців.

Ті громадяни України, які не користуються програмами притулку й інтеграції, повинні самостійно подбати про прописку. Для цього потрібні: документ про тимчасовий захист; договір оренди житла; письмова згода власника житла (лист-підтвердження).

Оформлення empadronamiento є важливим кроком для повноцінної інтеграції, оскільки воно пов’язує людину з конкретною громадою і полегшує доступ до більшості державних послуг.

2.4. Українські біженці в Нідерландах

Після початку повномасштабної війни росії проти України Нідерланди прийняли десятки тисяч українських сімей, які шукали безпеки та захисту. У країні було розгорнуто систему муніципальних притулків і запроваджено

механізми соціальної підтримки для осіб, які користуються тимчасовим захистом.

Оскільки Україна не має спільного кордону з Нідерландами, шлях до цієї країни для більшості українців пролягав через інші держави ЄС. Для перетину кордону необхідно мати закордонний паспорт громадянина України. Дитину може супроводжувати один із батьків або інший близький родич; для підтвердження родинних зв'язків потрібні відповідні документи. Нотаріально завірена згода на виїзд потрібна лише тоді, коли дитину супроводжує не близький родич.

За даними видання *De Telegraaf*, у перші тижні 2024 року до реєстраційного центру в Утрехті звернулося понад 3 тис. українців із запитом на поселення в муніципальних притулках. Потік новоприбулих продовжував зростати, тоді як можливості для розміщення були майже вичерпані. Представник місцевої влади Яп Донкер наголосив: «Існує цілком реальна ймовірність того, що нам доведеться тимчасово зачинити двері десь у найближчі тижні… ми не зможемо гарантувати гідні психологічні та фізичні умови для проживання. Це означатиме, що біженці виявляться на вулиці» [15].

Нині в Нідерландах проживає майже 102 000 українців, з яких близько 83 000 розміщені в муніципальних притулках. Основними місцями компактного проживання є великі міста (Амстердам, Роттердам, Гаага), східні регіони країни (зокрема провінція Оверейсел), а також університетські центри – Утрехт, Лейден, Гронінген [15].

Через швидке заповнення усіх наявних потужностей уряд Нідерландів 27 лютого 2024 року ухвалив рішення закрити пункти первинного прийому для новоприбулих біженців. На офіційних ресурсах наголошується, що муніципалітетам дедалі важче організовувати розміщення, тому українців закликають, наскільки це можливо, самостійно шукати житло. Пріоритет надається найуразливішим категоріям – сім'ям з малими дітьми, людям похилого віку, особам з інвалідністю тощо. Для новоприбулих пропонуються

тимчасові варіанти розміщення на кілька днів та орієнтація на міжнародні платформи пошуку житла (Booking.com, Airbnb тощо).

За часів прем'єрства Марка Рютте Нідерланди послідовно виступали одним із надійних союзників України: країна надавала значну військову та фінансову підтримку, передавала артилерію та системи ППО, сприяла відновленню інфраструктури, а також приймала українських біженців. У липні 2023 року Марк Рютте подав у відставку, що спричинило дострокові вибори та очікувану зміну правлячої коаліції. Частиною політичних дебатів стали питання посилення міграційної політики; потенційний очільник уряду Герт Вілдерс відомий своєю критичною позицією щодо подальшої військової підтримки України. Водночас у публічних заявах представників Нідерландів на міжнародному рівні неодноразово підкреслювалося прагнення зберегти підтримку України «у політичному, військовому, фінансовому та моральному вимірах», хоча остаточні контури політики нового уряду ще формуються.

Як і в інших державах ЄС, українці в Нідерландах можуть оформити статус тимчасового захисту, який надає право легального проживання, доступу до ринку праці та системи соціального забезпечення. Реєстрація відбувається у два етапи:

1. *Отримання BSN (Burger Service Nummer)* – особистого ідентифікаційного номера, який видається муніципалітетом за місцем фактичного проживання. BSN є ключовим для доступу до більшості послуг (медицина, працевлаштування, банківські операції тощо).

2. *Підтвердження статусу тимчасового захисту в міграційній службі (IND).* Після попереднього онлайн-запису заявник прибуває з українським паспортом, заповнює форму і проходить реєстрацію. У закордонний паспорт вклеюється спеціальна наклейка, що підтверджує право проживання та роботи у Нідерландах. Наявність цього документа також дає змогу виїжджати за межі країни (у т.ч. в Україну) та повертатися без втрати статусу.

Разом із тим для тимчасових виїздів за межі Нідерландів українським біженцям необхідно дотримуватися низки умов. Зокрема:

- у певних випадках може знадобитися віза або додаткове підтвердження права на повторний в'їзд;

перед виїздом рекомендується повідомити відповідні органи (IND чи муніципалітет) та уточнити дозволений термін відсутності;

перевищення встановленого строку тимчасового виїзду може поставити під загрозу дію статусу тимчасового захисту й пов'язаних із ним прав.

З 1 квітня 2022 року біженці з України можуть отримувати допомогу на проживання у розмірі 260 євро на особу на місяць. За умови офіційного працевлаштування ця виплата, як правило, припиняється. Водночас муніципалітети можуть частково надавати підтримку в натуральній формі (харчування в притулках, базові речі), через що реальний розмір грошової допомоги варіює між громадами.

Українці, які проживають у приймаючих сім'ях, отримують додаткову підтримку: дорослі – 215 євро, діти – 55 євро на місяць. Ці кошти можна, але не обов'язково, використовувати для компенсації витрат приймаючої родини. Обмеження щодо «максимального платежу» на одну сім'ю, що приймає, не передбачено.

Окремий напрям – програма *RefugeeHomeNL*, ініційована урядом спільно з провідними НУО (Нідерландський Червоний Хрест, Голландська рада у справах біженців, Армія порятунку, Takecarebnb). Вона пропонує українцям можливість проживання в голландських родинах у домашній атмосфері протягом орієнтовно трьох місяців. Усі хости проходять попередню перевірку, включно з поданням офіційного Сертифіката про добру поведінку, а житло має забезпечувати окремий особистий простір (окрема кімната) [22].

За даними нідерландського Агентства зі страхування працівників (UWV), серед українців віком 18-65 років, які мають тимчасовий захист, рівень офіційної зайнятості є дуже високим. У різні періоди він оцінювався на рівні від 60 до 83% працюючих, що свідчить про активну інтеграцію українців у ринок

праці [27]. Більшість знайшли роботу через кадрові агентства, насамперед у сфері гостинності (готелі, ресторани) та сервісу; найбільша концентрація працевлаштованих – в Амстердамі та Гаазі.

Мінімальна заробітна плата у Нідерландах становить близько 1756 євро на місяць для осіб старше 21 року (за повної зайнятості); погодинна ставка при 40-годинному робочому тижні – орієнтовно 10,14 євро. Для молодших працівників передбачено знижену «молодіжну» мінімальну ставку.

Освіта є важливою складовою інтеграції. Нідерланди пропонують одну з найбільших у Європі пропозицій англомовних програм: понад 1500–1560 курсів і програм бакалаврату й магістратури англійською мовою, що робить країну привабливою для іноземних студентів, у тому числі українських [30], [35]. Частина університетів у 2022–2023 навчальному році знизила плату за навчання для студентів-біженців з України до встановленого законом мінімуму (2209 євро), однак інші ВНЗ з 2023/2024 року застосовують для нових українських студентів стандартні ставки для громадян третіх країн (8 000–15 000 євро на рік). Біженці, яким надалі буде надано статус постійного проживання, можуть претендувати на зменшення плати чи інші форми підтримки [35].

У сфері шкільної освіти діє загальний обов’язок навчання: усі діти віком від 5 до 18 років мають відвідувати школу до отримання атестата про середню освіту. Для дітей і підлітків, які щойно прибули та не володіють нідерландською, організовують спеціальні підготовчі класи, міжнародні перехідні класи, а також, за потреби, маршрути спеціальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Медичний захист для українців із тимчасовим захистом забезпечується за рахунок спеціального медичного пакета, який оплачується державою й покриває більшість базових послуг. На відміну від звичайної системи, де пацієнт спершу сплачує частину витрат (франшиза), для українських біженців ці витрати компенсуються. Пакет включає, зокрема, базову медичну допомогу, часткове покриття стоматологічних послуг (наприклад, до 250 євро у випадку гострого болю) та відшкодування вартості призначених ліків. Першою ланкою

завжди є сімейний лікар (huisarts), який оцінює стан, за потреби спрямовує до вузького спеціаліста, а у невідкладних випадках – до відділення невідкладної допомоги. Більшість препаратів відпускається за рецептом, при цьому українці з тимчасовим захистом отримують їх без додаткової оплати.

Отже, станом на весну 2024 року пункти первинного прийому для новоприбулих українських біженців у Нідерландах закриті, однак для осіб, уже зареєстрованих і закріплених за муніципалітетами, продовжують діяти механізми фінансової підтримки, притулку, доступу до медицини та ринку праці. Попри труднощі з житлом і тривале очікування на медичні послуги, українці мають можливість працювати, навчатися, користуватися сучасною системою охорони здоров'я та соціальною інфраструктурою приймаючої країни.

Соціальні стратегії адаптації українських біженців у Нідерландах

Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб є складним, багатовимірним і тривалим процесом, що охоплює різні сфери життєдіяльності – від мови й комунікації до працевлаштування, житла, участі в житті громади. У соціологічному вимірі вона розглядається як здатність індивіда або групи пристосовуватися до змін соціального середовища, коригувати свої уявлення, цінності, моделі поведінки та способи взаємодії так, щоб зберігати внутрішню цілісність і водночас успішно діяти в нових умовах.

Як процес соціальна адаптація означає входження особистості чи соціальної групи, що опинилася у складній життєвій ситуації, у реальне соціальне середовище приймаючого суспільства, перебудову життєвих стратегій, стиль спілкування, повсякденні практики. Вона починається з усвідомлення того, що звичні моделі поведінки більше не забезпечують успіху, і потребує активної позиції самої людини – готовності навчатися, змінюватися, взаємодіяти.

Стратегія соціальної адаптації в цьому контексті – це узгоджений, цілеспрямований спосіб «узгодження» індивіда із середовищем, приведення у відповідність його потреб, інтересів, установок та ціннісних орієнтацій із

вимогами нового соціального простору; вона має розглядатися в контексті життєвих цілей та життєвого шляху людини [11].

Одним із ключових чинників адаптації є комунікація, передусім – мовна. Нідерландська є державною мовою, однак приблизно 95% населення вільно володіє англійською. Це істотно полегшує перші кроки адаптації українців, які володіють англійською, й водночас відтерміновує «мовний тиск» на вивчення нідерландської. Нідерланди історично є мультикультурною країною, що протягом століть приваблювала переслідувані групи (релігійні меншини, політичних біженців), активно розвивала міжнародну торгівлю, тому досвід співжиття різних культур та відносно низький рівень побутової ксенофобії створюють сприятливі умови для інтеграції.

Водночас володіння нідерландською мовою є критично важливим для довгострокової інтеграції, зокрема для виходу на стабільніші сегменти ринку праці. Дослідження компанії Berenschot, проведене на замовлення Міністерства освіти, засвідчило, що щонайменше 43% українців у Нідерландах зареєструвалися на мовні курси. При цьому значна частина бажаючих потрапляє до «черг очікування» через брак місць і викладачів [12]. Уроки нідерландської для українських біженців фінансуються муніципалітетами, зокрема у закладах професійної освіти. У 2023 році Міністерство соціальних справ і зайнятості виділило 15 млн євро на мовне навчання українців, однак експерти сумніваються, що цього достатньо для повного подолання черг.

Наступним критично важливим напрямом є працевлаштування. Для більшості українців вихід на ринок праці стає ключовою стратегією соціальної адаптації, оскільки дозволяє зменшити залежність від державної допомоги, відновити відчуття контролю над власним життям, розширити коло контактів.

Українським біженцям, які перебувають у Нідерландах згідно з Директивою ЄС про тимчасовий захист, дозволено працювати за наймом без отримання роботодавцем окремого дозволу на роботу. Виняток діє з 1 квітня 2022 року (із зворотною дією з 4 березня 2022 року), і поширюється на осіб, які:

- мають українське громадянство й виїхали з України після 26 листопада 2021 року, або виїхали раніше, але вже подали заяву на дозвіл на проживання/притулок;
- не є громадянами України, але 23 лютого 2022 року мали дійсний український дозвіл на проживання або були визнані біженцями в Україні;
- є членами сімей зазначених категорій [32].

Роботодавець зобов'язаний:

- щонайменше за два робочі дні до початку роботи повідомити UWV про працевлаштування біженця;
- укласти з українським працівником трудовий договір (контракт);
- забезпечити рівні умови праці та оплати праці з громадянами Нідерландів [41].

Самій людині необхідно мати BSN та документ від IND (лист, наклейку або «O-document»), що підтверджує дію статусу.

Роботу можна шукати через:

- загальнонаціональні сайти з пошуку роботи (Indeed, NationaleVacaturebank тощо);
- кадрові агентства;
- муніципальні служби зайнятості або UWV;
- спеціалізовану платформу RefugeeWork із вакансіями для біженців 11 мовами.

Нідерландські роботодавці загалом зацікавлені в українських працівниках як у ресурсі, що допомагає частково вирішити проблему дефіциту робочої сили. Інтеграція українців у ринок праці, за оцінками дослідників, відбувається значно швидше, ніж у багатьох інших груп шукачів притулку, що пов'язують з окремим правовим статусом, можливістю відразу працювати без додаткових дозволів та, нерідко, вищим рівнем освіти.

Разом із тим житло залишається одним із найскладніших аспектів адаптації. Нідерланди вже тривалий час стикаються з дефіцитом доступного орендного

житла: пропозиція значно поступається попиту, особливо у великих містах. Це призводить до високих орендних ставок і тривалого пошуку квартир.

Середні орієнтовні ціни оренди:

- 200–400 євро на місяць за кімнату;
- 600–1300 євро за студію;
- 800–2500 євро за багатокімнатну квартиру.

Орендувати житло можна напряму у власника або через агентство нерухомості. У другому випадку стягуються додаткові комісії, натомість орендар отримує більше гарантій правової захищеності. Агентства зазвичай вимагають трудовий контракт і підтвердження доходів, щоб оцінити платоспроможність клієнта; ці вимоги можуть бути складними для біженців, які тільки розпочинають свій шлях на ринку праці.

Поширеними онлайн-ресурсами для пошуку житла є:

- www.pararius.nl
- www.marktplaats.nl
- www.funda.nl
- www.ogloszenia.niedziela.nl

У такій ситуації частина українців обирає тимчасове проживання в сім'ях-хостах, комунальних формах житла або муніципальних притулках, поєднуючи це з пошуком довгострокового житлового рішення.

Ще один вимір адаптації – *залучення до життя української діаспори та громадських ініціатив.* У період після 2022 року активність української громади в Нідерландах істотно зросла: створюються культурно-гуманітарні осередки, проводяться заходи на підтримку Збройних сил України, організовуються акції адвокації українських інтересів, культурні фестивалі, освітні проєкти.

Серед офіційно зареєстрованих організацій української діаспори – Фундація «Українці в Нідерландах», «OekraineCulturalis», «Українська громада в Нідерландах», «BrandNewUkraine». У найбільших містах функціонують українські суботні/недільні школи (Гаага, Амстердам, Роттердам, Гронінген, Ейндховен, Утрехт), які підтримують мову, культуру та ідентичність дітей і

підлітків. Для дорослих організовують тренінги, тематичні зустрічі, групи взаємопідтримки, творчі та волонтерські ініціативи.

У підсумку соціальні стратегії адаптації українських біженців у Нідерландах поєднують:

- використання можливостей, створених державою (тимчасовий захист, соціальні виплати, медичний пакет, доступ до освіти);
- активну інтеграцію в ринок праці;
- поступове розв'язання житлового питання;
- участь у житті української громади та місцевих спільнот;
- орієнтацію на мовну й культурну інтеграцію як умову довгострокової включеності в приймаюче суспільство.

Таке поєднання інституційних ресурсів і власної активності українців створює підґрунтя для відносно швидкої адаптації, попри об'єктивні труднощі, пов'язані з дефіцитом житла, чергами до медичних і мовних сервісів та загальноєвропейським загостренням міграційних викликів.

2.5. Модель державної допомоги українцям у Ірландії

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну Ірландія стала однією з найбільш солідарних і проактивних країн Європейського Союзу щодо прийому та підтримки українців. У 2022 році держава фактично запровадила режим максимального сприяння, повністю скасувавши візові вимоги, забезпечивши негайний доступ до тимчасового захисту відповідно до Директиви 2001/55/ЄС та гарантувавши українцям широкий спектр соціальних прав. Уже в перші місяці війни Ірландія організувала масштабну систему прихистку на базі готелів, студентських резиденцій, рекреаційних центрів і модульних поселень, надаючи проживання без будь-яких строкових обмежень, повне забезпечення харчуванням, доступ до безоплатної медицини, освіти,

соціальних виплат та права на працю без необхідності отримувати додаткові дозволи. Кожен українець отримував персональний номер PPSN, який відкривав доступ до ринку праці, шкіл, соціальної інфраструктури та системи охорони здоров'я, а діти – можливість негайно включатися у шкільне середовище.

Однак поступове збільшення кількості прибулих, поєднане з багаторічною житловою кризою в Ірландії, зумовило перехід до більш збалансованої моделі підтримки. Упродовж 2023 року уряд почав поетапно обмежувати заселення в готелі, розширювати програму самостійної оренди, акцентувати на інтеграційних заходах, зокрема працевлаштуванні та професійній підготовці. Водночас державні структури розширили мережу центрів Intreo, де українці можуть отримувати консультації, шукати роботу, оформлювати виплати та доступ до освітніх програм.

Наприкінці 2023 – на початку 2024 року урядом Ірландії були ухвалені системні реформи, покликані врівноважити навантаження на житлову інфраструктуру та соціальні фонди. З 14 березня 2024 року набули чинності нові правила: тривалість проживання у наданому державою житлі обмежено 90 днями, соціальні виплати для тих, хто проживає у центрах повного пансіону, знижено до 38,60 євро на дорослого та 29,80 євро на дитину на тиждень, а обсяг підтримки для приймаючих родин зменшено до 600 євро. Ірландська влада офіційно наголосила, що більше не може гарантувати безкоштовне житло для всіх новоприбулих, а оренда на ринку є надзвичайно складною через суттєву нестачу житлових пропозицій і високі ціни.

Попри ці корективи, Ірландія зберігає одну з найбільш лояльних систем підтримки українців у Європі. У липні 2025 року Рада ЄС офіційно продовжила дію тимчасового захисту до березня 2027 року, і відповідне рішення поширюється на Ірландію. Українці продовжують мати право на доступ до ринку праці без додаткових дозволів, безоплатну медичну допомогу, навчання дітей у державних школах, участь у програмах професійної підготовки та отримання фінансової підтримки після переходу з державного житла у приватне.

Водночас державні служби спрямовують особливу увагу на інформаційну підтримку новоприбулих, сприяння працевлаштуванню, пояснення системи охорони здоров'я й освіти, а також розвиток інтеграційних ініціатив, що допомагають українцям адаптуватися в ірландському суспільстві.

Таким чином, соціальна політика Ірландії щодо українців пройшла шлях від надзвичайної гуманітарної мобілізації до більш збалансованої, але водночас стабільної моделі підтримки, яка поєднує доступ до базових прав із пріоритетом інтеграції та самозабезпечення.

Висновки до розділу 2

Аналіз особливостей реалізації соціальної політики держав Європейського Союзу щодо українських біженців засвідчує як високий рівень солідарності та мобілізаційної готовності європейських інституцій, так і значну диференціацію моделей підтримки у межах єдиного правового поля Тимчасового захисту. Запровадження Директиви 2001/55/ЄС створило безпрецедентно швидкий і комплексний механізм надання притулку мільйонам українців, забезпечивши їм доступ до житла, соціальних виплат, охорони здоров'я, ринку праці, освіти та процедур інтеграції. Водночас конкретні механізми реалізації цієї політики варіюють залежно від історичних, економічних, інституційних та демографічних характеристик окремих країн.

Німеччина демонструє найрозвиненішу модель соціального захисту, що ґрунтується на інституційній потужності, розгалужених соціальних службах та усталених інтеграційних програмах. Система *Bürgergeld*, житлові програми, мовні курси *Integrationskurse*, підтримка сімей і дітей створюють умови для довгострокової інтеграції українців. У Польщі політика підтримки має гнучкий і кризово-адаптивний характер, що дозволило оперативно прийняти величезну кількість українських біженців у перші місяці війни. Однак зменшення обсягів

фінансової допомоги з часом актуалізувало питання сталості інтеграції, особливо у сфері житла й працевлаштування.

Іспанія демонструє модель підтримки, орієнтовану на соціальну інклюзію та поступовий економічний розвиток біженців через державні та муніципальні програми розміщення, центрів прийому та інтеграційних ініціатив. Ірландія, опинившись перед масштабною житловою кризою, змушена поєднувати гуманітарні зобов'язання з обмеженими можливостями житлового ринку, що зумовлює певні суперечності між рівнем соціальних гарантій та реальними інфраструктурними ресурсами. Нідерланди забезпечують високий стандарт соціального захисту, але їхня політика має чітко структурований та суворіший характер, включаючи обмеження житлових програм, але водночас – якісні освітні, медичні та інтеграційні послуги.

Порівняльний аналіз виявив низку спільних рис європейської політики підтримки українських біженців:

– орієнтацію на комплексний підхід, що поєднує соціальні виплати, житлові програми, доступ до ринку праці, медичне забезпечення та освітні можливості;

– визнання вразливості окремих груп (діти, люди з інвалідністю, літні особи, жінки з дітьми) та запровадження спеціальних програм для їх підтримки;

– прагнення сприяти інтеграції через мовні курси, соціальний супровід, орієнтацію на зайнятість та соціально-педагогічну підтримку.

Водночас дослідження засвідчило наявність суттєвих труднощів та викликів, що ускладнюють ефективність соціальної політики: дефіцит житла; надмірне навантаження на системи соціального забезпечення; складнощі з легалізацією праці та визнанням українських дипломів; мовні бар'єри; ризики маргіналізації та соціальної ізоляції окремих груп; зростання ксенофобських настроїв у частині європейських суспільств. Крім того, питання тривалості механізму тимчасового захисту та його подальших трансформацій залишається відкритим.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що соціальна політика країн ЄС щодо українських біженців є цілісною, багатовимірною та здатною забезпечити як базові потреби, так і умови для поступової інтеграції. Однак її ефективність значною мірою залежить від координації на рівні ЄС, узгодженості національних стратегій, інвестицій у соціальну інфраструктуру та професійну діяльність фахівців соціальної роботи, які є ключовою ланкою у супроводі біженців. Результати порівняльного аналізу підтверджують, що українська міграційна криза стала унікальним тестом на стійкість, гнучкість і гуманістичну спрямованість європейських систем соціальної політики.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно проаналізувати соціальну політику європейських держав щодо українських біженців після початку повномасштабного вторгнення росії та реалізувати поставлену мету – з’ясувати сутність, зміст і практичну реалізацію механізмів тимчасового захисту, соціальних послуг та інтеграційної підтримки в окремих країнах ЄС. Отримані результати дають змогу сформулювати узагальнюючі висновки відповідно до завдань дослідження, послідовно переходячи від теоретичних засад до аналізу конкретних моделей соціальної політики та їхніх наслідків.

1. Передусім, щодо розкриття змісту концептів «біженець», «тимчасовий захист», «міжнародний захист» у міжнародно-правових актах і європейському законодавстві, встановлено, що поняття «біженець» має чітко окреслені критерії, пов’язані з наявністю обґрунтованих побоювань переслідування. Директива про тимчасовий захист стала інструментом оперативної реакції ЄС на масовий наплив переміщених осіб, дозволивши державах-членам запровадити спрощені процедури доступу до проживання, роботи, медицини, освіти й соціальної допомоги. Тимчасовий захист для українців є історичним прецедентом, що змінив масштаб та логіку європейської міграційної політики, запровадивши особливий режим захисту на рівні ЄС. Таким чином, у першому розділі було систематизовано міжнародно-правову основу статусу українських біженців і визначено ключові понятійні рамки дослідження.

2. Дослідження п’яти держав ЄС дозволило встановити, що соціальна політика щодо українських біженців має спільні європейські принципи, але істотно різниться залежно від національних можливостей, економічної ситуації та моделі соціальної держави.

Німеччина продемонструвала один із найбільш комплексних підходів: §24 AufenthG, доступ до системи Jobcenter, повний пакет соціального забезпечення, безоплатна медицина, мовні та інтеграційні курси державного зразка.

Німеччина стала континентальним лідером за кількістю наданих соціальних послуг та обсягами фінансування.

Польща сформувала унікальну модель оперативної підтримки: закон «Про надання допомоги громадянам України…», PESEL UKR, повний доступ до медицини, освіти, соціальних виплат, ринку праці без дозволів. Польський досвід є прикладом швидкої, гнучкої та максимально орієнтованої на потреби сімей політики.

Іспанія реалізує ефективні процедури тимчасового захисту (TIE), забезпечує доступ до житла, освіти, медицини та ринку праці, водночас роблячи ставку на соціальні програми, інтеграційні центри та місцеве самоврядування.

Ірландія стала одним із найбільш ліберальних у перший період прийому українців держав ЄС – повний пансіон, безкоштовне житло, медицина, освіта, соціальні виплати. У 2024–2025 роках політика змінилася через гостру житлову кризу: обмежено терміни перебування у державному житлі, зменшено фінансову підтримку, але збережено доступ до медицини, освіти й ринку праці.

Нідерланди запропонували модель високого рівня соціального забезпечення, зокрема: фінансова допомога, доступ до медицини, сімейні форми розміщення (RefugeeHomeNL), активні інтеграційні програми, високий рівень працевлаштування українців (понад 70%). Водночас наявна гостра житлова криза та обмеження щодо розміщення.

Таким чином, у рамках завдання було детально розкрито зміст національних моделей соціальної політики, які хоч і базуються на Директиві 2001/55/ЄС, але демонструють різний рівень ресурсності, спроможності та інституційної організації.

3. Аналіз дозволив виокремити комплекс системних викликів, характерних для більшості країн ЄС:

- житлова криза, що гостро проявилася в Ірландії, Нідерландах, Німеччині, а згодом і в Іспанії;
- перевантаження систем соціального забезпечення й охорони здоров’я;
- кадровий дефіцит (вчителів, соціальних працівників, лікарів);

- мовні бар’єри, які впливають на працевлаштування та інтеграцію;

- ризики соціальної напруги та конкуренції на ринку праці;

- неоднорідність регіональних моделей підтримки, особливо в країнах з високою часткою місцевого самоврядування.

Водночас дослідження показало і важливі позитивні ефекти, серед яких: зростання кількості працюючих українців, залучення до освіти та професійних курсів, розвиток місцевих громад через волонтерські та партнерські ініціативи.

4. За результатами порівняльного аналізу сформульовано такі узагальнення:

- ЄС підтвердив спроможність до солідарного реагування на масштабну міграційну кризу;

- модель тимчасового захисту довела свою ефективність як інструмент швидкої інтеграції;

- соціальна політика різних країн набуває ознак диверсифікації: від повного державного утримання (Ірландія у 2022–2023 рр.) до змішаних чи сімейних моделей розміщення (Нідерланди);

- українські біженці демонструють високу мобільність та інтеграційний потенціал, що робить їх важливим ресурсом ринку праці.

Дослідження демонструє, що соціальна політика Європейського Союзу щодо українських біженців є складною, багаторівневою та динамічною системою, яка поєднує правові, соціальні, економічні та гуманітарні механізми. Різні країни реалізують свої моделі підтримки, але об’єднані спільною метою – забезпечити українцям захист, безпеку й умови для гідного життя. Отримані результати створюють основу для подальшого вдосконалення політики ЄС у сфері захисту та інтеграції вимушено переміщених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмаші І.М, Алмаші М.М. Еволюція визначення поняття «Біженець». *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. С. 63-68. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.10

2. Аналіз політики інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту. [Заголовок з екрану] URL: https://cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/061/original/CSR_integration_report.pdf?1419578850

3. Городецький О. О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. *Право та державне управління.* 2020. №2. С. 62-68 URL: https://doi.org/10.32840/pdu.2020.2.9

4. Денисова А.В., Сірко В.С. Роль Європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 724-726. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/174

5. Димов, К. Б. Реформування міграційного законодавства ЄС: міжнародно- правовий аналіз ключових аспектів Нового пакту щодо міграції та притулку. *Академічні візії.* 2024. № 27. С. 1-5. DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.10889995

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

8. Заболотна Н.Я. Європейські міжнародні стандарти у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення як орієнтир для розбудови української соціальної системи. *Юридичний науковий електронний*

журнал. 2024. № 1. С. 252 – 255. DOI https://doi.org/10.32782/2524- 0374/2024-1/55

9. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

10. Компас: посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Тема: «Міграція» [Заголовок з екрану] URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/migration#2

11. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

12. Конвенція про статус апатридів від 28.09.1954 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text

13. Кортукова Т. О. Соціальний захист працюючих іммігрантів та їхніх сімей в Європейському Союзі. *Південноукраїнський правничий часопис Актуальні проблеми історико-правової науки.* 2023. № 1. С. 262 - 266. DOI https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.45

14. Малиновська О. А. Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України. Київ : НІСД, 2014. 48 с.

15. Постійне представництво при відділенні ООН та інших міжнародних організацій у Женеві. Міжнародна організація з міграції (МОМ). URL: https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2611-iom

16. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. / А. Л. Священук. – Харків : Вид-во, 2018. – 324 с. URL:https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_copy.pdf

17. Сагайдак П.Р., Іващук О.О. Особливості управління міграцією в країнах ЄС в умовах глобалізації. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2024. №2. С. 22-28.

18. Сєрова І.І. Регулювання міграційних процесів на рівні Ради Європи. *Право і суспільство: актуальні напрямки та шляхи розвитку.* 2012. № 2. С.64-68. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/14.pdf

19. Трихліб К. О. Інтеграція: сутність і особливості . *Європейська*

інтеграція в контексті сучасної геополітики : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. С. 100 - 105. URL:https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11314/1/Trykhlib_100- 105.pdf

20. Харитонов Р. Ф., Шишименко О. І. Міжнародно-правовий захист прав мігрантів у ЄС: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис. Правова система: теорія і практика.* 2022. № 4. Ч. 3. С.87-90. DOI https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.15

21. Чернега О., Яковенко, Ю. Міграційна політика ЄС: тенденції формування міграційних потоків та механізми вдосконалення. *Економіка та суспільство*. 2020. №22. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22- 12

22. Шамраєва В.М. Захист окремих груп осіб на рівні ООН та в рамках регіональних систем захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Том 2 № 76. С. 278-284.DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.44

23. Action against Trafficking in Human Being. Council of Europe: website. [Заголовок з екрану] URL: https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking

24. Arrêt relatif à l'absence de protection d'un migrant en qualité de mineur non accompagné du fait de la contestation de sa minorité par les autorités : A.C. c. France. Année de publication :16.01.2025 [Заголовок з екрану] URL:https://juridique.defenseurdesdroits.fr/index.php?id=53388&lvl=notice_display&opac_view=-1&utm_source=chatgpt.com

25. Bundesministerium für Justiz und für Verbraucherschutz: webseite Gesetze im Internet. Aufenthaltsgesetz - AufenthG §24 Aufenthaltsgewährung zum vorübergehenden Schutz. [Заголовок з екрану] URL: https://www.gesetze-im-internet.de/aufenthg_2004/__24.html

26. Bundesministerium für Migration und Flüchtlinge: das Hilfeportal *Germany Ukraine.* [Заголовок з екрану] URL: https://www.germany4ukraine.de/UA/arbeit-und-soziales/ukrainer-sozialleistungen/seite_node.html

27. Bundeszentrale für politische Bildung .Flucht und Asyl in Deutschland. [Заголовок з екрану] URL:https://www.bpb.de/themen/migration-integration/regionalprofile/deutschland/344086/flucht-und-asyl-in-deutschland/

28. Bundeszentrale für politische Bildung. Asylbedingte Kosten und Ausgabe. [Заголовок з екрану] URL:https://www.bpb.de/themen/migration-integration/zahlen-zu-asyl/265776/asylbedingte-kosten-und-ausgaben/?utm_source=chatgpt.com

29. Bundeszentrale für politische Bildung. Glossar Migration – Integration – Flucht & Asyl. Begriff «Gastarbeiter» [Заголовок з екрану] URL:https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/glossar-migration-integration/270369/gastarbeiter/

30. Bundeszentrale für politische Bildung. Regelung der Vermittlung türkischer Arbeitnehmer nach der Bundesrepublik Deutschland [Заголовок з екрану] URL:https://www.bpb.de/themen/migration-integration/anwerbeabkommen/43264/regelung-der-vermittlung-tuerkischer-arbeitnehmer-nach-der-bundesrepublik-deutschland/

31. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. Action plan on Integration and Inclusion 2021-2027 URL:https://eur-lex.europa.eu/legal- content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0758

32. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj

33. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj

34. Council of Europe. European Agreement on the Abolition of Visas for Refugees. Strasbourg, 20.IV.1959. European Treaty Series- No. 31 URL: https://rm.coe.int/16800656cf

35. Council of Europe. European Agreement on Transfer of Responsibility for Refugees. Strasbourg, 16.X.1980. European Treaty Series- No. 107 URL:https://rm.coe.int/1680078b0d

36. Council Regulation (EC) No 859/2003 of 14 May 2003 extending the provisions of Regulation (EEC) No 1408/71 and Regulation (EEC) No 574/72 to nationals of third countries who are not already covered by those provisions solely on the ground of their nationality URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2003/859/oj

37. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast).)ELI: http://data.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj

38. European Commission .Cooperation with integration actors. [Заголовок з екрану] URL:https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant- integration/eu-integration-policy/cooperation-integration-actors_en

39. European committee on migration. Towards a migration management strategy. Strasbourg, November 2002. [Заголовок з екрану] URL:https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Migration%20management/Towards_Migration_Management_Strategy_en.pdf

40. European Court of Human Rights CASE OF CAMARA v. BELGIUM (Application no. 49255/22) 18 July 2023 JUDGMENT URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-226093

41. European Court of Human Rights. Information Note on the Court's case-law 240 *Sudita Keita v. Hungary* - 42321/15. Judgment 12.5.2020 [Section IV] URL:https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-12816

42. International Committee of the Red Cross : website. Our mandate and mission. URL: https://www.icrc.org/en/our-mandate-and-mission

43. International Committee of the Red Cross: website. About the International Red Cross and Red Crescent Movement. URL:https://www.icrc.org/en/about- international-red-cross-and-red-crescent-movement

44. International organisation for Migration (IOM) UN Migration: website. Humanitarian assistance. URL: https://www.iom.int/humanitarian-assistance

45. International organisation for Migration (IOM) UN Migration: website. Movements in crisis contexts. URL: https://www.iom.int/movement-assistance

46. Judgment of the Court (Eighth Chamber) of 18 November 2010. «Alketa Xhymshiti v Bundesagentur für Arbeit - Familienkasse Lörrach» Case C-247/09. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62009CJ0247

47. Ludger Fittkau, Online-Media "Deutschlandfunk". Körperlich verausgabt und oft ohne entsprechende Hilfen. Datum der Veröffentlichung [Заголовок з екрану]URL:https://www.deutschlandfunk.de/armut-und-alter-der-gastarbeiter-generation-100.html

48. Measurement and indicators of integration. Council of Europe. [Заголовок з екрану] URL:https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf

49. Special Representative of the Secretary General on Migration and Refugees. Council of Europe: website. [Заголовок з екрану] URL:https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/vulnerable-persons

50. The African Union Commission. OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa.September 10, 1969 URL:https://au.int/en/treaties/oau-convention-governing-specific-aspects- refugee-problems-africa

51. The General Assembly. Declaration on Territorial Asylum. URL: https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1967/es/10415

52. UNHCR global: website. Explainer: War in Ukraine - the human cost and humanitarian response . URL:https://www.unhcr.org/news/stories/explainer-war-ukraine-human-cost-and-humanitarian-response

53. UNHCR global: website. Safeguarding the rights and well-being of people forced to flee for over 70 years. URL: https://www.unhcr.org/about-unhcr

54. UNHCR Ukraine: website. URL: https://www.unhcr.org/ua/overview

55. World Education News & Reviews (WENR): online media. Lessons From Germany's Refugee Crisis: Integration, Costs, and Benefits. [Заголовок з екрану] URL:https://wenr.wes.org/2017/05/lessons-germanys-refugee-crisis-integration-costs-benefits?utm_source=chatgpt.com